

A pápai evangélikus templom főhomlokzata

HUDI JÓZSEF

Voyta Adolf visszaemlékezései II.

Voyta Adolf pápai építőmester előző számunkban közzétett visszaemlékezéseinek első része gyermek- és ifjúkorát tekintette át: a pápai, győri, bécsi éveket és londoni tartózkodásának időszakát. Hősünk 1860-ban tért vissza Pápra, ahol kiváltotta iparendélyét és megkezdte építőmesteri működését. Fogadtatása nem volt éppen barátságos.

PÁLYAKEZDÉS: CSALÁDALAPÍTÁS, ÜZLETI VÁLLALKOZÁSOK

Pápra jókor reggel érkeztünk. A Tirol vendéglő¹ előtt leszálltam, hogy mindjárt a gőzfürdőbe mehessek. A gőzfürdőben az egyik pamlagon fekvő Timár Elek ügyvédet láttam, ki azt kérdezte, hogy szabadon járok-e. Tréfásan vettem, de ő úgy mondta, hogy nem tréfa, engem már kerestek a zsandárok!²

– Itt már napok óta tudták, hogy jön!

Megfürödtem, hazamentem, és atyámat az íróasztalánál ülve találtam. Mikor beléptem, ő félre fordulva reám rivalgott (szép fogadtatás), hogy miket csináltam én Londonban, a járásbíróság már meghagyta itthon, amint megjös[s]z, azonnal jelentkezél ott.

– Azt ajánlom, ha vannak nálad compromittáló³ iratok vagy nyomtatványok, dugd el valahová, vagy legjobb, ha elégeted.

Tudva azt, hogy sem[m]it sem csináltam, léleknyugalommal mentem én a járásbíróshoz a vármegye házában,⁴ de előbb minden iratot, újságokat a padláson eldugtam.

¹ Az Esterházy-uradalom 1790 körül copf stílusban épült emeletes *Tirol* nevű vendéglője a Felsővárosban, a Főtér közelében, a Győrré és Kiscell–Sárvárra vezető út kereszteződésében áll. Az 1930-as években a Török Bálint u. 2. sz., az 1980-as években Győri (2011-ben Szent István) út 14. sz. alatti épületet 1945 előtt uradalmi bérház, illetve vadászház céljára használták. Az 1980-as évek végén az épületben magánlakások voltak. HORVÁTH–TÓTH 1936. 114., NÉMETH–SZABÓ 1989. 107. Az épületben 2011-ben is magánlakások találhatók.

² A csendőrséget az 1850. január 8-án kiadott ideiglenes törvény értelmében szervezték meg Magyarországon. Vö. BENDA 1983. III. 703.

³ compromittáló (latinból) = gyanúba keverő

⁴ A pápai vármegyeház 1824-ben épült, ma a Fő u. 17. szám alatt található.

Jelentkeztem egy Füzes Sándor nevű bírónál.

– Hát kérem, Sopronból⁵ azt a parancsot kaptuk, hogy hallgassuk ki Önt amint hazaér, hogy miért volt kint Angliában, kikkel érintkezett, s a t[öbbi].

Én elmondtam az igazságot, és azt mondtam: Rónay Jácintot⁶ kivéve más-sal nem találkoztam, eh[h]ez ajánló levelem volt Füßy Tamás⁷ igazgató úrtól.

– Jaj, kérem, ne keverje bele ezt [a] nagyon tiszteletre méltó urat! Tudja, ezek a németek érzik vesztüket, még a haraszt zörgésétől is félnek.

S aztán azt a tanácsot adta, hogy vallomásomat írjam ki, de úgy, hogy Füßy ne legyen compromittálva.⁸

A protoculumban⁹ azt mondtam, hogy Londonban járatos voltam egy Philip [...] King könyvárossal, és több[ször voltam]¹¹ a boltjában, egyszer ott találtam többek közt egy urat, kit mint Mr. Rónayt megismertettem velem. „Így ismertem meg Rónayt.”

Ezt az egész esetet rögtön megírtam Kingnek, mire furduló postán kaptam King levelét, hogy nagyon sajnálja, hogy [a] boltjában megismertetett Rónayval. Aztán kezdte pocskolni¹² a gyalázatos osztrák uralmat s a t[öbbi].

King okosan írt, hogy rajtam segítsen. Ezzel a levéllel bementem a bíróhoz, aki azt mondta, hogy ezzel nem tud mit csinálni, legjobb lesz, fordítsam le valakivel. Tudtam, hogy Csepely Sándor¹³ collegiumi jogtanár ért an-

⁵ Pápa város, illetve Veszprém vármegye az abszolutizmus kezdetén, 1849. szeptemberétől a székesfehérvári, 1851-től a soproni kormánykerülethez tartozott. SASHEGYI 1984. 135–136., 209.

⁶ Rónay (Leitzinger) Jácint János (1814–1889) székesfehérvári születésű bencés szerzetes, tanár, 1867-től az Akadémia rendes tagja. 1848-ban a győri nemzetőrség lelkesze, 1849-ben papi biztos, 1850–1866 között Londonban élt. 1866 őszén hazatért. 1871-től Rudolf trónörökös, 1875-től Mária Valéria főhercegnő nevelője volt. 1885-ben 10 példányban kinyomtatott, illetve kéziratban fennmaradt, és Pannonhalmán őrzött naplója fontos kortörténeti dokumentum. SZINYI-NYEI 1906. XI. 1148–1155.

⁷ Füßy (Fuchs) Tamás Alajos (1825–1903) bencés szerzetes, középiskolai magyar, német és történelemtanár. Zimonyban született, középiskoláit Újvidéken és Baján végezte. 1841-ben lépett a bencés rendbe, 1849-ben szentelték pappá. 1848–1855 között tanított Pápán, ahol 1855–1864 között a gimnázium igazgatója volt. 1864–1889 között a Szent István Társulat igazgatójaként tevékenykedett. Pápán tanártársaival 1858-ban indította az *Ifjúsági Plutarch* c. ifjúsági ismeretterjesztő könyvsorozatot, szerkesztette a *Szünórák* c. irodalmi antológiát (1861–1864). GAÁL 1987. 49–54.

⁸ compromittálva (latinból) = gyanúba keverve

⁹ helyesen: protocollum (latin) = jegyzőkönyv

¹⁰ A kézirat jobb sarka kiszakadt, szöveghiányos.

¹¹ A kézirat jobb sarka kiszakadt, szöveghiányos.

¹² Értsd: pocskondiázni

¹³ Csepely Sándor (1828–1894) somogyi születésű ügyvéd, költő, tanár. A gimnáziumot Gyöngyösön és Csurgón végezte, felsőbb tanulmányait Sopronban és Pápán folytatta. 1851–1861 között kollégiumi tanár, költészetet, szónoklatot, magyar, latin és görög irodalmat tanított.

golul. Kértem, hogy King levelének elejét fordítsa le és neve aláírásával adja át nekem a fordítást.

Az iratokat átadtam a bírónak, ki azokat felküldte Sopronba, nekem pedig azt a tanácsot adta, hogy kerüljek minden nyilvános helyet, mert sok a kém.

Ezt a tanácsot megfogadtam, és csak a bencésekhez¹⁴ jártam. Ott nagy szeretettel fogadtak. Füssy igazgatón kívül legtöbbet a velem majdnem egykorú Vaszary Kolossal¹⁵ érintkeztem. Ő egy végtelen kedves, és jókedvű fiatalember [volt], szerette a tréfát, szeretett a refectoriumban¹⁶ ferblizni¹⁷ a vendégekkel.

Egyszer vasárnap délután ferbliztek a többi közt dr. Makara bácsival,¹⁸ aki a rendháznak orvosa volt. Kolos elvesztette a pénzét, és elővette ezüst burnót szelencéjét és elárverezte. A legtöbbet ígérő Makara doktor volt 10 forinttal. Kolos átadta neki azzal, hogy ha majd primás lesz, visszaváltja. Hát ez nem következett be. Majd annak a helyén megírom, hogy mikor kérdeztem, hogyan lett ily magas állása, meg fogom írni híven, szóról szóra.

1856–1861 között a Képzőtársulat elnöki tisztségét is betöltötte. 1861-ben Veszprém vármegye jegyzője, 1862-től Pesten a földhitelintézet ügyvédje lett. Tárcákat, verseket és neveléstani értekezéseket írt a vidéki és fővárosi lapokba. Pápai évei alatt a Győri Közlöny rendes munkatársa volt. Két angol regény mellett angolból George Byron (1788–1857) és Thomas Moore (1779–1852), franciából Victor Hugo (1802–1885) és Alfred de Musset (1810–1857), németből pedig Heinrich Heine (1797–1856) verseit fordította magyarra. SZINNYEI 1893. II. 273–274., VARGA 1988. 111.

¹⁴ értsd: a bencés rendházba

¹⁵ Vaszary Kolos Ferenc (1832–1915) keszthelyi születésű bencés szerzetes, tanár. 1855-ben szentelték pappá. 1856–1861 között tanított Pápán. 1885-től pannonhalmi főapát, 1891-től esztergomi érsek, 1893-tól hercegprimás. 1894-től a tudományos akadémia igazgatósági tagja. Gyenge egészsége miatt a telet budavári, a nyarat balatonfüredi palotájában szokta tölteni. Történelem tankönyvei, egyházi beszédei jelentek meg nyomtatásban. Pápa városa 1891-ben díszpolgári oklevéllel tüntette ki. SZINNYEI 1914. XIV. 993–996., VARGA 1988. 538., H. SZABÓ 1998. 9., 48–66.

¹⁶ refectorium (latin) = ebédlő (a bencés rendházban)

¹⁷ ferblizni (németből) = kártyázni; magyar kártyával játszották, nagyobb összeget lehetett veszteni vele

¹⁸ Dr. Makara György (Krotino, 1823 – Pápa, 1893. júl. 18.) pápai katolikus orvos, 1883. december 17–18-án tartott tisztújításon a pápai járás orvosává választották, egyúttal báró Fiáth Ferenc főispán Veszprém vármegye tiszteletbeli főorvosává nevezte ki. 1893. július 18-án hunyt el, másnap a Kálvária temetőbe temették. Igazgatója volt a Pápai Téboldyának, tagja a városi képviselőtestületnek (egyben elnöke a Közegészségügyi Bizottságnak), tagja a megyegyűlésnek és a Veszprém Vármegyei Közegészségügyi Bizottságnak. Alapító tagja a Pápai Ismeretterjesztő Egyletnek (1874), továbbá a Pápai Kertészeti Társulatnak (1874). Szívesen foglalkozott szőlészettel-borászattal, 1874-ben pl. 8 fajjal szerepelt a helyi kiállításon. Mindenkor a közjó szolgálatát tartotta szem előtt, a szegényeket ingyen gyógyította, ezért közmegbecsülésnek örvendett. Városszerte „jó Makara bácsi”-nak nevezték. N. N.: Tisztújító közgyűlés. = PL 10 (1883) 53. sz. (december 23.) 205–206., N. N.: Makara György. = PL 3 (1893.) 30. sz. (július 23.) 2–3., VARGA 1988. 327.

Most folytatom a politikai eseményeket. Amikor már kifelé állt Austria dolga, egyszerre az egész országban magyarban¹⁹ jártak a férfiak, as[s]zonyok és gyerekek. Mindenki bizton várta Garibaldi segítségét. Ekkor azonban a bécsiek fejükhöz kaptak, és csakhamar egy manifesztum jelent meg, mely szerint Ferenc József a magyarokkal ki akar békülni, és alkotmányosan kormányozni; egyben elrendelte a vármegyén és [a] városban az 1848. törvény szerint a tisztviselők megválasztását. No, volt öröm, az volt a felkiáltás: 1860 – amit vártunk, megvan! Ezzel aztán végleg elmaradt a Garibaldi-féle felszabadítás.²⁰

De jött 1861. Szomorú év! Ferenc József politikája győzött, és így tartotta meg a szavát az új alkotmány, amit Bécsben kotyvasztottak, hogy az összes austriai népek, tehát a magyar nép is, egy parlamentben – a bécsi Reichsrathban²¹ – jöjjenek ö[s]sze s a t. Az ö[s]sze jött magyar képviselőházban erre a gyalázatosságra olyan orkán lett, hogy nagy nehezen tértek felette napirendre. Lett két párt: az egyik a felirati párt Deák²² vezetésével, a másik ennek ellenzéke, a határozati párt Tisza Kálmán²³ vezetésével. Deák azt mondta, keresni kell egy utat, amelyen megérthetjük egymást Béccsel és felirattal kell válaszolni. Tisza ellenzékének az volt az álláspontja, hogy Ferenc József nem levén magyar király,²⁴ nem szabad feliratot küldeni, mert az csak magyar király[nak] dukál. Ehelyett az országgyűlés csak házhatározatot hozhat. Deák pártja győzött kevés szavazattal. A vége az lett a dolognak, hogy a ház úgy határozott, hogy nem állunk szóba Ferenc Józseffel, hanem feloszlattuk az országgyűlést. Mindenki mondjon le: [a] képviselők, és az ö[s]szes újra választott képviselők, és egyúttal elhatározták, hogy nem szabad senkinek adót fizetni egész Magyarországon.

Ezután jöttek [a] keserves napok. Az osztrák és cseh abs[z]olutista hivatalnokoknak már régóta befellegzett, az új tisztviselők lemondtak, Austriának pénz kellett, tehát ránk zúdította a vasas németjeit, ulánusait, dragonyosait. Egy-egy házba 10–20 embert s lovat elszállásolva, tartással együtt addig, míg

¹⁹ értsd: magyar viseletben

²⁰ A mondatot idézi: SOMFAI 1994. 622.

²¹ Reichsrath (német) = birodalmi tanács

²² Deák Ferenc (1802–1876) reformkori liberális ellenzéki politikus, a kiegyezés létrehozója.

²³ Tisza Kálmán (1830–1902) szabadelvű politikus, nagybirtokos, az MTA tagja. 1870–1890 között az ország miniszterelnöke volt.

²⁴ I. Ferenc József a kiegyezésig nem volt megkoronázva, így közjogilag nem volt elismert királya Magyarországnak.

az illető az adóját meg nem fizeti és ezzel vége volt a magyar nép szép reményeinek. Én pedig hoppon maradtam. Ez persze az én pechemhez tartozik, e célból mondtam el a fentieket.

Elhatároztam magamban: én ilyen körülmények közt itt nem maradok az országban. London helyett Észak-Amerikába fogok menni. Éppen kapóra jött meg Észak-Amerikából Xántus János,²⁵ aki mint menekült 1849 után Észak-Amerikába ment, és ki ott is megállta a helyét, felvitte a dolgát is mexicói consulatusáig.²⁶ Mazatlán volt [a] székhelye.

Az országban mindenki tudja, ki volt Xántus. Ő a forradalom óta nem látta anyját és testvéreit. Hét havi – félévi – szabadságot kért. Dacára az akkor már folyamatban volt nagy amerikai háborúnak, megadták neki. Pápán lakó nővérének – férjezett Osvald Sándorné – látogatására jött.²⁷ A Casinóban²⁸ ismerkedtem meg vele, kinek dióhéjban elmondtam, legott nagy barátságával tüntetett ki és ő is helyesnek találta tervemet, de most a háború alatt nem volna értelme, remélhető, hogy [mire] szabadsága letelik, arra már vége lesz.

Legelső dolgom volt amerikai úti levelet kérni. Ez meg is jött idejében. Xántus szabadsága is lejárt.

– Az a kérdés – mondván –, hogy ott akarsz-e katona lenni, mert a háború vége még beláthatatlan.

Hát természetesen a várás mellett voltam. Xántus megígérte, hogy Washingtonból írni fog nekem, hogy mi kilátás van a háborúra nézve. Az a válasz jött, hogy a háború vége még kilátástalan. Hisz két és fél évig dült a háború. Ez is öröklött pechemhez tartozik!

²⁵ Xántus János (1825–1894) csokonyai (Somogy vm.) születésű ügyvéd, néprajztudós, akadémiai levelező tag. 1848/49-ben honvéd főhadnagy, osztrák fogságba esett, ahonnan megszökött, s 1851-ben Angliába, majd ugyanezen év végén Észak-Amerikába ment, ahonnan először 1861-ben (véglegesen 1864-ben) tért haza. 1861. november 19-én ért Győrbe. A Nemzeti Múzeumot – melynek 1873-tól igazgatója lett – állat- és növénygyűjteményével gyarapította. 1868–1872 közt kelet-ázsiai expedícióban vett részt. SZINNYEI 1914. XIV. 1163–1669.

²⁶ Xántus 1862. december 21-től volt mexikói konzul. SZINNYEI 1914. XIV. 1666.

²⁷ Osvald Sándor az Alsóvárosban, a Szent Anna téren lakott, házában 1878 tavaszán Szent Pongrác nyitott ügyvédi irodát. N. N.: A Szent György napi negyed... = PL 5 (1878) 5. sz. (május 5.) 77.

²⁸ A Pápai Casinó az 1830-ban szervezett olvasókörből 1832-ben alakult, alapszabályszerű újjáalakulására 1834-ben került sor a Főtér sarkán álló Griff Vendéglő emeleti nagytermében. Vö. HUDI 2001. 20–21.

1862-ben a tatai uradalomtól [a] pápai uradalomhoz²⁹ áttett Hanauer Jenő urad[almi] főszámvevő derekasan udvarolgatott Eliz húgomnak, és a pápai „societé”³⁰ már tudta, hogy ebből házasság lesz. Ámde mit tesz Isten! Az ösz-szes Esterházy³¹ uradalmak központi igazgatója Tatából érkezve a főszámvevő urat magához idéztette, és közölte vele, hogy Tatán azt hallotta, hogy Ön Vörös Fánnyak,³² a tiszt[t]artó leányának udvarolt és házasságot ígért; tehát vagy elveszi Vörös Fánnyt, vagy állását elveszti – nincs tovább.

És mit mondott a troubadour?³³

– Hát, Géza, elveszem Vörös Fánnyt! Mégiscsak jobb a biztos kenyér!

Most jött aztán a java.

– Mi lesz a Voyta Böskével?

– Mi, hát szerzünk neki is vőlegényt!

A főszámvevő úrnak két öccse [volt] Bécsben. Az egyik építész, a másik vasárossegéd³⁴ egy nagy vaskereskedésben. Mindkettő legényember. A főszámvevő úr lerendelte vaskereskedő-segéd ö[c]csét, és közölte vele, hogy őneki kell őtet a bajból kisegíteni és elvenni a Voyta Böskét. A vasáros-segéd pedig ekképpen szólt:

– Nem azért mentem Tatáról Bécsbe, hogy onnét megint egy kis vidéki városban telepedjem meg, hisz akkor Tatán maradhattam volna meg.

Nem tudom, maguk közt mit végeztek, csak az eredményt tudtam, hogy most nem Jenő, hanem Hanauer Béla³⁵ lesz Böske férje!

²⁹ Voyta szóhasználatában itt és korábban is *urodalom*, melyet mai alakban írtunk. A tatai Esterházy-uradalomról van szó.

³⁰ societé, société (francia) = társaság, társulat, társadalom

³¹ A családnév akéziatban *Esterházy*, *Eszterházy* formában is előfordul, mi a várostörténeti irodalomban meghonosodott *Esterházy* alakot használjuk.

³² Vörös Franciska, 1887 óta özvegy Hanauer Jenőné. 1901-ben is Pápán élt. Hanauer Jenő pápai uradalmi főszámvevő 1887. november 7-én, 56 évesen, hosszú szenvedés után gerincsorvadásban hunyt el Pápán. – N. N.: Hanauer Jenő. = PL 14 (1887) 46. sz. (november 13.) 204–205., Friczi [Pollatsek Frigyes]: †Hanauer Béla. = PK 11 (1901) 45. sz. (november 10.) 3–4

³³ troubadour (francia) = udvari lovag-költő, tréfásan: lovag, lovagias udvarló

³⁴ értsd: vasárossegéd

³⁵ Hanauer Béla Pápán is vaskereskedést nyitott, a város tekintélyes polgára, évtizedeken át (1875 óta bizonyosan) városi képviselőtestületi tag volt. A Pápai Szabadelvű Párt, a Pápai Római Katolikus Hitközség, a Pápai Takarékpénztár elnöki tisztségét hosszú ideig betöltötte. A Pápai Kertészeti Társulat, a Pápai Polgári Kör tagja volt. A Foncière Pesti Biztosító Intézet Pápai Főügynökségét 1881 óta vezette. 1901. november 3-án, életének 66. évében, házasságkötésének 40. évfordulóján hunyt el. Voita Erzsébettel kötött házasságából 5 felnőtt kort megért gyermek született: Zoltán, Jenő, Árpád, Sarolta (Holczheimer Gáborné), Ilona (Karlovitcz Adolfné). Friczi [Pollatsek Frigyes]: †Hanauer Béla. = PK 11 (1901) 45. sz. (november 10.) 3–4.

A *chassée croissée*³⁶ megtörtént. 1862 őszén meglett az esküvő. Lett vasárosbolt, mert a vasárosnak volt 14.000 forint apai öröksége. És volt egy emeletes házban lakás az új párnak.

Én nem foglalkoztam a tárgyalásokkal, [hogya] mit végeztek, mit ajánlottak az új vőlegénynek; azt csak évek múlva tudtam meg. Ezt, ha rá kerül a sor, megírom, mert még nem tartok ott.

Egy epizódról megfeledkeztem a maga helyén, ezért itt pótlom az elmulasztottat. 1860 tava[s]szal, amint hazajöttem, nagy híre volt ennek már azért is, mert tudták, hogy csendőrök várakoznak rám. Hazajövetelem után tán harmadnapra Kőszeghy³⁷ apátplébános úr látogatott meg engem. Elmondta, hogy a várba³⁸ gróféknak is megvitte a hírt. A gróf úr³⁹ igen szeretne engem megismerni. Megígérte neki, hogy bemutat engem. Azt feleltem, hogy szívesen elmegyek hozzá, s azt kérdeztem az apát úrtól, hogy miféle ember lehet ez az Esterházy, hogy értesüljek felőle. Az apát elmondta, hogy Esterházy Pál⁴⁰ az egyedüli Esterházy, aki a honvédségben szolgált, és Komáromban, mint ezredes, Klapka tábornok segédtisztje volt. A várátadási feltételekben az volt a többi közt, hogy a vár helyőrsége hazamehet, semmi bántódása nem lesz, a tisztek szinte, s azok a kardjukat megtarthatják. Azonban Esterházy Pál nem élt ezzel a szabadsággal, hanem elment Londonba, ahol honvédtársai mint menekültek éltek. Azonban 1857-ben⁴¹ hazajött, hogy fivéreivel megosztzkodjanak. Pál grófnak Pápa, Ugod, Devecser jutott, így foglalta el helyét és feleségül vette [a] Szalzburgban⁴² lakó Esterházynak leányát.⁴³

³⁶ *chassée croisée* (francia) = keresztlépés, helycsere

³⁷ Kőszeghy (Kőszöghy) József (1786–1871) zalaszentgróti születésű plébános. A szemináriumot Veszprémben végezte, 1811-ben szentelték pappá. 1811-től a Somló környéki településeken káplán, majd 1814-től Zalaszegváron, 1826-tól Devecserben, 1850–1871 között Pápán plébános. 1855-től kerületi esperes, 1858-tól tiszteletbeli kanonok. 1871-től nyugalomban. Pápán hunyt el 87 éves korában, 1873. január 22-én. 1841 végén bizonyára ő alapította meg a Devecseri Olvasókört, amelynek helyiségeit gróf Esterházy Károly jóvoltából a kastély egyik melléképületében alakították ki. (Az eseményről hírt adó sajtó Kőszeghy Józsefet tévesen uradalmi tisztnek nevezte). KISS 1908. 137., PFEIFFER 1987. 645., HUDI 2009. 155., 198.

³⁸ A kéziratban: *várban*, javítottuk.

³⁹ Gróf Esterházy Pál

⁴⁰ Gróf Esterházy Pál (1805–1877) nagybirtokos, a Pápa–ugod–devecseri uradalom birtokosa, 1848/49-es nemzetőr- és honvédtiszt, a 18. honvéd zászlóalj parancsnoka őrnagyi rangban a feldunai hadtestnél, majd a komáromi várőrség (VIII. hadtest) egyik hadosztályának parancsnoka. 1849-ben Londonba emigrál, 1854-ben amnesztiával hazatér. 1869-ben az ugodi kerület Deák-párti országgyűlési képviselője. 1877-ben egy tiroli vadászbalesetben halt meg, a gannai családi sírboltba temették. BONA 2000. 324.

⁴¹ helyesen: 1854-ben

⁴² helyesen: Salzburgban (Ausztriában)

Nekem ezen ember tetszett, és szívesen mentem hozzá, mert tudtam, hogy azért érdeklődik, hogy kiket ismertem a menekültek közül Londonban. Az apát urat kérdeztem, hogy hát mikor menjünk Esterházyékhoz. Azt mondta, akár mindjárt is mehetünk, legjobb ilyenkor délután 4–5 óra közt, mert este 6-kor ebédelnek.

Tehát mindjárt mentünk. A gróf és grófné a szarvas szobában⁴⁴ fogadtak. A fogadtatás nagyon szívélyes volt. A grófnak alig győztem felelni, annyit kérdezett tőlem, főképpen [arról], kiket ismertem a menekültjeink közül Londonban. Elmondtam. A grófné azt kérdezte, hogy Figyelmessy ezredes⁴⁵ látam-e.

– Hírét hallottam – feleltem, de úgy hallottam, hogy többedmagával a háború kitörésekor Olaszországba utazott.

Aztán kérdezték, hogy mi a tervem, itthon maradok-e. Mondtam, hogy atyám tanácsára jöttem haza, mert mint írta, Magyarország⁴⁶ ügye biztos. Tehát ettől függ, hogy itthon maradok-e. A látogatás azzal végződött, hogy köszönik látogatásomat, sok érdekes hírt hallottak tőlem, és kéri, hogy néha látogassam meg őket.

Úgy is lett. Azóta haláláig ö[s]szeköttetésben voltam vele. Különösen a választatásokkor kért tőlem felvilágosítást. A grófné is igen szíves volt hozzám. Néha találkoztam vele a Várkertben, és elsétálgattunk beszélgetve.

Most vi[s]szatérek saját ügyemre. Amint Eliz húgom férjhez ment, azonnal szoba ál[l]t atyám velem és arról beszélt:

– Látod, eddig neked egy terved sem sikerült. Beljössz⁴⁷ az időbe, le kell mondanod minden exotikus tervedről és a családapításra kell gondolnod. Látod, itt van a kedves Hets Luiza, az oly leány, amilyent nem találsz sehol. Aztán kész háztartásba lépnél – Luiza anyja is egy igen kedves, tiszte[s]séges nő, ki boldog volna, ha egyetlen leányától nem kellene elválnia, hogy másho-

⁴³ 1855-ben vette feleségül gróf Esterházy Ilonát. Vö. BONA 2000. 324.

⁴⁴ A kastély vadakat ábrázoló terme volt, festményei ma már nem láthatók.

⁴⁵ Figyelmessy (1845-ig: Merkó) Fülöp (1822–1907) pesti polgárcsaládba született, a váci katonai nevelőintézetben tanult, 1841–1843 között a 6. huszárezredben, 1848–1849-ben a pesti lovasnemzetőrésznél, majd a Hajdúságban alakuló 17. Bocskai huszárezredben szolgált, 1849 nyarán a komáromi várőrségnél volt alszázados. 1851-ben emigrált, Kossuth őrnaggyá nevezte ki és megbízta a hazai ellenállás szervezésével. Az olaszországi magyar légióban alezredesként harcolt, majd 1861-ben az USA-ba telepedett le, az északiak oldalán ezredesi beosztásban részt vett a polgárháborúban. Philadelphiában hunyt el. BONA 1988. 209–210.

⁴⁶ Eredetileg: *magyarság*, utólag ceruzával kiegészítette: *Magyarország*.

⁴⁷ értld: belejössz, beleérsz

va vigyék. Kezd meg újra látogatásaidat, azt hiszem, hogy megtalálod azt, aki egészen hozzád illik.

Én nem siettem vele, és azt mondtam atyámnak, hogy nem képzelem oly rózsásnak a viszonyt a Voyta és a Hets ház között, mert apám a Hetsnét anyának, Hetsnét a nők példaképének festette, aki az üzletet vezette, a háztartást végezte, az egy mintaa[s]szony, leánya is nevelésben részesült Bécsben, ahol csupa gróf, báró, és egyéb előkelőségek, többek közt az Esterházy Károly⁴⁸ gróf Leontine leányával volt egy intézetben. Ez a folytonos dicséret ellenhatást keltett mostohaanyám[nál] és Eliz testvéremnél. Majd nem lesz meg az az ö[s]szhang és melegség a két család közt, ami nélkül nincs boldogság. Atyám erre azt felelte:

– Ez majd másképp[p] lesz, ha elveszed a Luizát, aki kedvességével legyőzi az esetleges ellenszenvet.

Erre megígértem atyámnak, hogy meggondolom a dolgot.

1863. január végén, egy vasárnap délután egy ritka látogató jött hozzám, aki azt mondta, hogy Hets Luiza körül nagyon leskelődik, és látogatja egy Tóth Móric nevű végzett jogász. Én erre elhatároztam magamat, hogy megkérem Luiza kezét és febr[uár] 2-án, Gyertyaszentelő Boldogasszony napján elmentem délután 2 órakor Hetsékhez, hogy Luiza kezét megkérjem. Anya nem volt otthon, Luiza azt mondta, hogy Körmendyéknél van paszitán, mert egy Béla nevű fiúnak volt a paszitája, a mama⁴⁹ meg mint Béla keresztanyjának hivatalosan ott kell lenni.

Luizának elmondtam terveimet, és hogy elhatároztam, hogy vagy itthon maradok, vagy kimegyek Amerikába.

– Íme, itt az útlevelem! – Szó szót ért. Mindketten éreztük a pillanat hatását.

– És micsoda feltétellel mond le Ön amerikai útjáról?

– Csak azzal a feltétellel, ha az Ön kezét megkapom! – Akkor azt felelte Luiza:

– Azt megkapja, itt a kezem!

⁴⁸ Gróf Esterházy Károly (1799–1856) liberális főúr, királyi főajtóállómester, 1829-től a pápa-devecser-ugodi uradalom földesura, 1836-tól Tolna, 1845-től 1848-ig Győr vármegye főispánja, 1848-ban a pápai járás nemzetőr őrnagya. Földesúrként Pápa fejlődését is elősegítette. FALLENBÜCHL 1994. 79., HUDI 1995. 25–26., BONA 2000. 323.

⁴⁹ értsd: mamának

Az amerikai útlevelet meg kétfelé hasítva neki átadtam. Szívélyesen megcsókoltuk egymást és én hazamentem, hogy apámnak megvigyem a jó hírt. Atyám meg volt hatva és nyugodva, hogy végre az ő kívánsága beteljesedett.

Másnap elmentem Luizáékhoz, hogy édesanyjának is bejelentsem, hogy Luizát eljegyeztem tegnap. A Hets mama igen szívesen fogadott, és kívánja mindegyikünknek, hogy boldogok legyünk. Igen örül Luiza választásának, mivel bennem minden tulajdonság megvan, hogy Luizát boldoggá tehessem.

Ettől fogva majdnem minden napos voltam náluk. Luiza gyönyörűen zongorázott és énekelt, oly rendkívüli szép hangja volt, hogy a bécsi Helmesberger⁵⁰ írt az édesanyjának, hogy érdemes volna kiképeztetni Luiza rendkívül szép lányhangját az operának. Az anyja azt írta Frölichnek, hogy nem akarja egyetlen leányát színésznőnek nevelni. Nekem igen jó bariton hangom volt, én is énekeltem Luiza zongora kíséretével, sőt, duettet is énekelünk. Emlékszem még arra a szép Barcarollára:⁵¹ „voguer ma barcarole”.⁵²

Atyám sem mulasztott el gyönyörködni művészetünkben, s arra fakadt:

– Édes Luizám, ha tudnám, neked leszedném az összes csillagokat az égből!

Tudtam, hogy az én drága Luizám fonni tud, csináltattam a Schiller esztergályossal neki diófából egy politurozott gyönyörű rokkát. Oda volt örömeiben. Úgy le is vétettük magunkat⁵³ – a kép ma is megvan a gyűjteményemben.⁵⁴

A Rohonczy testvérekkel a politechnikumban ismerkedtem meg. Ezek atyja udvari tanácsos, anyja báróné volt. Igen régi, előkelő család, Bogdány⁵⁵ volt a birtokuk. Ez Noszlop és Gyepes közt fekszik a Somló-hegy alatt.

Ezek által megismerkedtem a Noszlopy és Puzdor családokkal, Gyepesen Kun fiúkkal, akik közt legidősb, Sándor⁵⁶ 1848-ban Veszprém megyei alispán,

⁵⁰ Vélhetően a bécsi zenészcsaládból származó Joseph Hellmesberger (1829–1893) hegedűművészről, zenetanárról van szó, aki a bécsi Zenekedvelők Egyesülete hangversenyeinek és konzervatóriumának 1851-től igazgatója, az udvari zenekar hangversenymestere (1860), majd karnagya (1877) volt.

⁵¹ barcalora: gondoladal (az olasz barca = gondola szóból); a velencei gondolák ringására emlékeztetően ritmusa 6/8 vagy 12/8 löktetésű.

⁵² Evezd az én bárkamat (olasz, feltehetőleg velencei dialektusban)

⁵³ értsd: lefotóztattuk magunkat

⁵⁴ A fotó nem maradt fenn a család töredékes levéltári anyagában.

⁵⁵ Bogdány (Kisbogdány) puszta Noszlop község külterületi lakott helye volt. Területén a középkorban Kis- és Nagybogdány falu állt, melyek a XVI. században török alatt elnéptelenedtek, pusztává váltak. 1828-ban Kisbogdányban 5 házban 13 zsellér élt. Vö. ILA–KOVACSICS 1964. 220.

kit újra megválasztottak 1860-ban. Géza⁵⁷ nemzetőri őrnagy, Béla⁵⁸ honvéd huszártiszt, aki 27 sebbel jött haza Világostól, és Kun Aladár gazda,⁵⁹ végre Szalatkay Pistával.⁶⁰

Luizámnak, mint általánosan ünnepelt nőnek, ki szenvedélyes táncosné volt, egy táncestélyt akartam rendezni a Griff fogadóban, ahová csak meghívóval jelenhetnek meg. Ezt az eszmét közöltem fent nevezett barátaimmal, hogy adjunk egy rendes bált, buffével⁶¹ a mi költségünkön. Egy szóra összeadtuk 400 forintot, ezzel én elmentem a termet fényesen díszíteni, s a t[öbbi]. Eljött az est, az fényesen sikerült, sohasem feledtük el! – Így folytak dolgaink.

⁵⁶ Kun Sándor (1817–1906) gyepesi birtokos, 1843–1847 között Veszprém vármegye másodaljegyzője, 1847-től aljegyzője, 1848–1849-ben főjegyzője, a Közlöny c. kormánylap megyei tudósítója, a városldi nemzetőrség kapitánya, 1849-ben a somlónásárhelyi kerület országgyűlési képviselője volt. Gyepesen hunyt el 1906. szeptember 3-án. Lánya, özv. Noszlopy Viktorné Kun Róza és kiterjedt rokonsága gyászolta. N. N.: Halálozás. = PL 33 (1906) 36. sz. (szeptember 8.) 4., HUDI 2004. 213.

⁵⁷ Kun Géza (1814–1878) 1848-ban a devecseri járás szolgabírája volt. Szeptemberben az 1. (dunántúli) önkéntes nemzetőr-zászlóaljba jelentkezett, később az ebből alakult 70. honvéd zászlóalj parancsonoka, honvéd alezredes. Alakulata Komárom őrségével együtt tette le a fegyvert. 1849 után gyepesi birtokán gazdálkodott, itt hunyt el 1878 októberében. Az 1875. július 7-re kitűzött országgyűlési képviselőválasztás alkalmával a somlónásárhelyi választókerület helyettes elnöke volt. N. N.: Követválasztás a megyében. = PL 2 (1875) 12. sz. (június 12.) 214., BONA 1987. 213., HUDI 2004. 213.

⁵⁸ Kun Béla (1828–1874) az előbbiekkéccse. 1848-ban hadfi, novembertől hadnagy az 1. Császár huszárezredben. Részt vett a délvidéki harcokban, az 1848. december 30-i móri csatában súlyosan megsebesült és fogságba esett, de Pest felszabadításakor kiszabadult. Az I. hadtestben a világosi fegyverletételig harcolt előbb mint főhadnagy, majd alszázados. Büntetésből közlegényként besorozták az osztrák császári hadseregbe, ahonnan megszökött és beállt az olaszországi magyar légióba. A kiegyezés után hazatért, a Veszprém Megyei Honvédegyelet tagja lett. 1874. április 16-án Veszprémbe hunyt el. BONA 1988. 354.

⁵⁹ Kun Aladár 1877-ben még Gyepesen lakott, az 1880-as években Pölösken (Bakonypölösken) volt birtokos. 1881-ben Kun Elemér, Aladár és Gizella pölöskei ingatlanainak egy részét elárverezték. Már 1875-ben megyegyűlési tag volt, a földadó-szabályozási bizottságba is beválasztották. 1886-ban a Pápa-vidéki Közművelődési Egyesület, 1888-ban a Pápai Korcsolya Egyesület tagja. N. N.: A megyei közgyűlésen. = PL 2 (1875) 19. sz. (május 8.) 169., N. N.: Árverések. = Uo. 8 (1881) 28. sz. (június 26.) 215., N. N.: A Pápa vidéki közművelődési egyesület. = Uo. 13 (1886) 11. sz. (március 14.) 43., N. N.: Meghívó. = Uo. 15 (1888) 5. sz. (január 29.) 21.

⁶⁰ Szalatkay István gyepesi (bakonygyepesi) birtokos, 141 kh birtokon gazdálkodott (1908), virilis joga megyegyűlési képviselő, a központi választmány tagja, a Devecser-vidéki Gazdakör alapító tagja és titkára (1882), jeles gazda volt, sikerrel szerepelt a helyi és vármegyei mezőgazdasági kiállításokon. 1898-ban is megyebizottsági tag volt. N. N.: Devecservidéki gazdasági kör. = PL 9 (1882) 12. sz. (március 12.) 47., SARUDY György: Veszprém megye birtokviszonyai. = PL 35 (1908) 8. sz. (február 23.) 2.

⁶¹ buffet (francia) = büfé, étel-ital biztosítása a vendégek részére

Közben Luizám Győrre ment nagyannyához, hogy Garderobet⁶² készítse neki, amely munkában nagy része volt, mihez nem értett az én drága Luizám.

Aztán múltak a hetek otthon, míg végre meg lett az esküvő napja állapítva: 1863. jún[ius] 23. Ezt tudva, azonnal írtam Balatonfüredre az igazgatónak:⁶³ kéne két egymásba nyíló szobát június 24-ére⁶⁴ [biztosítania, amikor] megérkezem feleségemmel pár heti tartózkodásra.

Eljött az esküvő napja. Túllapon nevezett fiatal barátaim az ünnep emelésében mindegyik egy négylovas fogattal, Esterházyék két kétlovas, és egyéb ismerősök hatan kétlovas hintóval jelentek meg a legnagyobb parádében. Luiza és én is díszmagyarban jelentünk meg. Rohonczy Béla és Géza voltak a vőfélyek. A megye legszebb ifjai, kiknek fényképe megvan gyűjteményemben.⁶⁵

Atyám úgy intézkedett, hogy 6 órakor a nagytemplom főkapuja kinyitassék, mert a menet azon fog bemenni. Sohasem volt Pápán ilyen fényes esküvő! Esküvő végeztével én Luizával egy kocsiban, a többiek által követve, hogy a nászvacsorához ülhessünk. Az ünnepélyes hangulat, a szép társaság, és a sok szerencsekívárat után éjfél tájban elszéledtünk. Én szüleimmel és húgommal és sógoraimmal hazamentünk.

Az utazás a következő reggelre lett határozva. El is indultunk Luizámmal, miután meleg búcsút vettünk a kedves Hets mamától. Veszprémben megebédeltünk és délután folytattuk utunkat, melyet a kocsisunk elhibázott, és sok alkalmatlanság közt csak este későn érkeztünk Balatonfüredre. Egyikünk sem volt babonás, különben ezt az elhibázott első utunkat szerencsétlenség előjelének vehettük volna.

Dictum factum, másnap reggeli után kimentünk a sétányra. Luizám, aki sohasem volt Füreden, [el volt]⁶⁶ bájolv a Balaton szépségétől. Séta közben találkoztunk a kedves Écsy bácsival,⁶⁷ a fürdő igazgatójával, ki pár bencés professzorral és Sebestyén Gáborral⁶⁸ sétálgatott. Ezt az alkalmat felhaszná-

⁶² Garderobe (német) = ruhatár

⁶³ t. i. a fürdőigazgatónak

⁶⁴ A kéziratban eredetileg: 23-ára, átjavítva: 24-ére.

⁶⁵ Ezek a fotók sem maradtak fenn.

⁶⁶ A lap bal felső szélének kiszakadása miatt szöveghiány.

⁶⁷ Écsy László (1807–1895) 1835–1888 között töltötte be a fürdőfelügyelői, illetve fürdőigazgatói tisztséget. Félhivatalos naplóját kiadta: KATONA 2008., LICHTNECKERT 2008.

⁶⁸ Kocsi Sebestyén Gábor (1794–1864) református lelkész családból származó ügyvéd, aulikus politikus. 1820-tól veszprém vármegye tiszteletbeli, 1827-től rendes alügyésze, 1837-től

landó, „jó reggelt” kívánása után azonnal megköszöntem Écsy igazgató úrnak, hogy szíves volt számunkra két szobát fenttartani.

– Nagyon örülök, hogy a szobával meg vannak elégedve, de spectabilis,⁶⁹ szabadna tudnom, hogy mióta házas ember Ön?

– Tegnapról fogva – feleltem.

– Hogyan lehet az? Hisz spectabilis ezelőtt három héttel azt tetszett írni, hogy 23-án⁷⁰ nejével fog érkezni!

– De kedves Écsy bácsi, csak nem írhattam, hogy Heits Luiza kisa[s]szonnyal jövök Balatonfüredre pár hétre!

No, erre volt derűtség. Ettől fogva [ebbe a] nagyon kedves társaságba keveredtünk. Terveink szerint egy kirándulást tettünk Szepetnekre⁷¹ Mihályfyékhoz, kinek felesége az én kedves unokatestvérem, Voyta Karolina, a körmendi Károly bácsi idősebbik leánya volt. Amint visszatérve Balatonfüredre, néhány nap múlva Pápára érkeztünk, de vi[s]szafelé már a jó, egyenes úton!

Természetes[en] már az új lakásba, Hetsékhez szálltam a szép kedves feleségemmel. Mialatt Füreden voltunk, atyám az én ruháimat, édesanyámtól maradt asztali ezüst-, és damasztterítékeket, könyveimet, rajzaimat már áttetette az új lakásomba. Volt öröm, hogy egészségesen hazaérkeztünk.

Hanaueréknak⁷² az volt a legsietősebb dolga, hogy amint én kivettem lábamat az apai házból, ők azonnal beléköltöztek, holott még pár hónapjuk lett volna albérlett lakásokban.⁷³ De mily szerény volt a boltos sógorom, azonnal az egész házat igénybe vette, ki az egész emeletet, földszint egy udvari szobát a boltossegédek- és inasoknak, és mivel lovat, kocsit tartott, istállót, kocsiszínt s a t[öbbit]. Az öregeknek hagyva [a] földszint[en] egy nagyobb szobát, egy kisebb szobát, egy ablakozot[t] előszobát és [a] konyhát. A bútorzat bent

főügyésze, 1843-ban és 1847-ben országgyűlési követe. 1850-től a soproni főtörvényszék elnöke, 1855–1862 között ugyanott az úrbéri törvényszék munkatársa. SZINNYEI 1908. XII. 815–818., HUDI 2004. 174., 193–199.

⁶⁹ spectabilis (latin) = tekintetes

⁷⁰ Voyta itt nem javította a hibás dátumot.

⁷¹ Szepetnek Nagykanizsától délnyugatra 7 km-re fekvő község Zala vármegyében. A gróf Batthyány család kanizsai uradalmához tartozott. Az 1784–87 között 826 lakosa volt, napjainkban 1700 lakosa van. Vö. HELYSÉGNÉVTÁR 1996. I. No. 730–732.

⁷² Hanauer Béláék

⁷³ Helyesen: *lakásukban*.

volt a *chassée croisée*⁷⁴ alkalmával az alkuba[n], de azt nem tudtam, vajon⁷⁵ fizetnek-e érte bért.

A vasáros⁷⁶ műveltségi fokát jellemzi az az intézkedése, hogy az egyik szobában egy régi, empire időből maradt nagy kályhát,⁷⁷ aminek nagy műértéke volt, és amiért gróf Esterházy Pál szívesen adott volna 500–600 forintot, a boltos lebontatta, a darabjait ös[s]ze-vis[s]za hányva a padlásra vitette, ahol szerencsésen el is pusztult, és e helyére egy új kis belül fűtő mázas kályhát állít[t]atott, mivel ezt sokkal kevesebb tüzelővel el lehet fűteni. Íme, a kapitalista észjárás! – A szépről ilyen embernek nincs fogalma, csak a pénzről! Eliz húgomnak volt annyi műveltsége, hogy ezt nem tette volna, de szegény elg'seftelt⁷⁸ leánynak nem volt szava a család megmentője ellen.

Mi a Hets házban rendbe jöttünk, és elkezdtek látogatásainkat szüleinknél, ismerőseinknél, új rokonainknál. Mindenütt örömmel, szeretettel fogadtak bennünket, csak Hanauerékkal volt kellemetlenségünk. Említettem, hogy a sógorom báty[j]ának a tatai Vörös Fannyt kellett húgom helyett elvenni. E két nőnek férjhezmenetele, köztük és a volt ismerősük közt, oly gátat vetett, hogy azóta nem érintkeztek velük. Magukra maradván, ők ketten a társaságtól elszigetelve, egymás társaságára voltak utalva, kivéve [azokat], akikkel valami rokonságban voltak. A többi közt sógoromnál is tettünk látogatást, a férj nem volt otthon, csak a húgom, de az oly nevetlenül fogadott bennünket, hogy az a magas műveltségű és finom lelkű nő, az én Luizám azt mondta rövid, ötperces vizit után:

– Ide nem teszem be többé a lábamat!

A trubadúr látogatását nem is vettük tervbe. No, erre aztán megindult az áradat, a két a[s]szony- és a trubadúrral együtt, akik csak rokonukkal voltak jó viszonyban. Undorral kell Hanauer Jenőre gondolni, akinek a legjobban járt a szája Luizám ellen:

– Ilyen-olyan gögös, mire? Azért, hogy egy fakereskedőnek⁷⁹ a lánya? Olyan csodát csinálunk belőle, mintha grófné len[n]e!

⁷⁴ *chassée croisée* (francia) = keresztlépés, helycsere – utalás a helycsérés házasságra, melyet házassági szerződéssel szabályoztak

⁷⁵ A kéziratban: *valyon*, javítottuk.

⁷⁶ értsd: vasáros

⁷⁷ A kéziratban a *nagy kályha* a szerző utólagos ceruzás beszúrása.

⁷⁸ elg'seftelt (németből) = itt: eladott

⁷⁹ Hets (Hecs) Antal 1848-ban 39 éves házbirtokos, fakereskedő, pápai polgár volt, országgyűlési követválasztási joggal rendelkezett. Vö. HUDI 2001. 144.

Ezeket meghallottuk. Meg volt szakítva minden kötelék e két hitvány jövevény közt. Irigység, mivel szégyel[l]ték Luizám fölényét. Ez a viszony így maradt végig!

Azt meg kell adni, hogy Béla sógorom, de Eliz⁸⁰ húgom is ezen megszakított viszony dacára, másut[t]i találkozásunk alkalmával, egész *comme il faut*⁸¹ viselték magukat velünk szemben, de azért nem látogattuk őket sem.

Amint utunkról hazaérkeztünk, atyám első látogatása alkalmával átadta nekem a törzsökhegyi szállónak telekkönyvi átírását nevemre, másrészt kijelentette előttünk, hogy ő az építkezésekkel többé nem foglalkozik, a teret átengedi nekem egészen. Mindezt hálás köszönettel vettük.

Pár nap múlva meglátogatott bennünket Hets János, a Luiza mamának sógora, és a győri épületfaüzleti cég tagja. Persze csókólódzások és ömlengések után kibújt a lóláb! Azt kérdezte tőlünk, szándékunkban van-e megtartani az üzletet, vagy bérbe adni. Utóbbi esetben a győri cég átvenné az üzletet, és fizetne érte évi 1500 forint évibért. A Hets mama felém fordult, hogy szóljak hozzá. Én, mint jövevény, nem akartam nyilatkozni, de azt gondoltam, hogy kegyetlenség volna ezt a szép helyet, melyhez annyi édes emlék fűzi őtet is, leányát is, kitenni őket annak, hogy ezen kedves helyről távozniuk kellene, és egy zárt lakásban töltenék életüket. Ezt meggondolva, azt mondtam, hogy én nem ajánlom a bérbeadást. Kedves napam és Luiza is nagy örömmel hozzájárultak az én véleményemhez. A Hets Jancsi bácsinak ho[s]szú orral kellett hazamenni Győrbe.

Az üzleti ö[s]szeköttetés köztünk azért nem zavarodott meg, csak az volt a különbség, hogy eddig atyafiságos szellemben ment, most pedig Mayer Ferdinánd győri nagykereskedő társulásával egészen rideg, kereskedői szabály szerint történt az eljárás, ami annyit tesz, hogy ezután minden szállítmá[n]nyal küldött számla váltókkal egyenlített ki, ami annyit tesz, hogy ha lezáráskor nem történt beváltás, az nem baj, mert a mulasztási kamatokat szépen terhünkre könyvelik. De hát nem volt okunk ezen fennakadni, mivel az én építési kereseteim is helyt állnak.

Midőn így teljes boldogságban átértük a telet, és az 1864. év farsangját is, teljesen gond nélkül, míg az ápril[is] hó közepén [megjelent] ama császári páatens, mely szerint a régi céheket eltörlik, és a teljes iparszabadságot hirde-

⁸⁰ A kéziratban: *Elisz*, a gyakoribb *Eliz* alakra javítottuk.

⁸¹ *comme il faut* (francia) = illendően, kifogástalanul

ti[k] ki.⁸² Hamarjában nem is képzeltük ennek a horderejét, és csak lassan kezdtük látni, hogy ez a halál harangszava a mi épületfakereskedésünk felett! Hogy ezt megértettük, el kell mondani, hogy miként volt a régi és milyen az új törvény hatása.

Ezen 1864. ápril[is] előtti állapot a 17. századtól kezdve a következő volt. Azelőtt mindenféle mesterség külön-külön maga közt tömörült, és mintegy külön köztársaságot alkotva, általuk hozott szabályokat artikulusnak nevezték. Ezen artikulusok a mesterek-, legények- és inasokra vonatkozó viszonyokat tárgyalták. Büntetéseket szabhattak [ki] ezek megsértőivel szemben.

Ezt nevezték céhnek. Ezen céhek egymástól egészen függetlenek voltak. Tehát példának okáért volt csizmadiacéh, volt szabócéh, volt kovácscéh s a t[öbbi]. A céh élén állt a céhmester, ezt a céh tagjai választották, valamint az atyamestert. A céhmester[t] ma elnöknek, az atyamestert pedig gyámnak hívnák.

Ha egy gyermek példának okáért csizmadiamesterségre adná magát, a céhnél jelentkezni kell neki, a céhmester, ha a fiút alkalmasnak találja, és a céhbeli tagokat felhívja, hogy ki vállalja a fiút. Amint a gyerek el lett helyezve, beiktattatik a céhkönyvben, hogy 3 évig tartozik inasnak lenni.

Három év után, ha érdemes rá, legé[n]nyé léptetik fel. Mint legény, köteles volt vándorlásra menni más városokba és országokba⁸³ is a célból, hogy ott a mesterségében tanul valami célszerű eljárást, ezzel tágítsa ismereteit, és hazajöve hasznos tagja lesz [a] céhnek.

Ezután a korrajzhoz szükségesnek tartom a polgári életet, a jogokat és kötelességeket [ismertetni], ame[l]lyel [a] magyar városok – úgy mint más országban is – birtak. Például Pápa. Pápa a 17-ik századtól⁸⁴ kezdve kiváltságos város lett, először is az a joga volt, hogy sehol sem volt köteles vámot fizetni. Másodszor megvolt a teljes önállósága a maga körében. Például, ha valaki Pápara akart költözni, kérvényt kellett Pápa városa tanácsához intézni,

⁸² A „szabad” és „személyhez kötött” iparágakat szabályozó császár nyílt parancs 1859. december 20-án jelent meg és 1860. május 1-jén lépett hatályba. A céheket a király által szentesített 1872:VIII. tc. törölte el s vezette be az iparszabadságot. A felnőttek munkaidejét 16, a fiatalokéét 8–10 órában maximálta és korlátozta a sztrájkjogot. 1872 után az egyes szakmák képviselői ipartársulatokba tömörültek. 1884–1950 közt az iparosok érdekeit a kötelező tagságú, hatósági jogkörrel felruházott ipartestületek látták el. BENDA 1983. III. 721., 754.; BÁN 1989. I. 62–63.

⁸³ A kéziratban: *városokban és országokban*, javítottuk.

⁸⁴ Pápa harmincadvám-mentességet biztosító oklevelét Erzsébet királyné adta ki 1439. december 14-én. Az oklevelet kommentárral közli: PETRIK 2010. 40–44.

abban nevét, családi állapotát, jelen lakását, és a célt meg kellett írnia, hogy mi célból akar pápai lakos lenni. Erre azért volt szükség, hogy ne minden megbízhatatlan elem jusson be, de olyan sem, aki mást – mondjuk, például egy fűszerkereskedést – akar folytatni. Ha a tanács úgy találja, hogy Pápának elég annyi, amennyi van, azok tisztességesen megélnek, semmi szükség nincs arra, hogy egy idegen betolakodjék ezeknek a keresetét rontani. Azonban ha egy vidéki család, aki gyermekeit iskoláztatni akarja, azt befogadják.

Ezekkel jellemeztem a régi viszonyokat, de még megjegyezve, hogy ha a mesterlegény meg akar telepedni és családot alkotni, annak remekelni kell. A céhmester eziránt intézkedik, a céh megállapítja a napot, amikor a céhgyűlés előtt meg kell jelennie a segédnek.⁸⁵ Ott közlik vele a remek munkát, és azt is, hogy melyik mesternél kell azt a többi mesterek felügyelete alatt végezni. Ha kész, megbírálják, és ha sikerült, akkor mesterré teszik, azaz, hogy ő a maga kezére dolgozhat, inasokat, legényeket tarthat, mivel a céhbe beveszik.

Most áttérek az 1864. áprilisi császári pátensre. A céhek, mint a mai korban nem való intézmények, eltöröltetnek, és az ipar teljes szabadsága elrendeltetik, azaz bárki vállalkozhatik minden iparra anélkül, hogy abban gyakorlott volna, kivételnek azonban oly vál[al]atok, amelyekhez a képesség követeltetik, példának okáért olyanok, ahol életbiztoság megköveteltetik, mint példának okáért az építésben, ha valaki, akinek erre képessége nincs, csak úgy vállalhat építkezést, ha megnevez egy építészt, aki az építkezésért teljes felelősséget vállal. Mindenki nyithat boltot, kereskedhetik mindennel anélkül, hogy kérdezhetné valaki, hogy ért-e hozzá.

Ezzel eljutottam oda, hogy lássuk, hogy a mi jó és megszokott épületfatereskedésünknek a pátens beharangozott. Ez nem egyszerre változott meg, hanem évről évre ro[s]szabb lett, mivel a felszabadított zsidók az épületfatereskedésnek is nekiestek, úgy hogy az első évben kettő, azután kicsinyenként hatan, nyolcan is belefogtak. Ezek egymás közt vetélkedtek, az árakat úgy lenyomták, hogy alig hogy nekik is valami hasznót hozott. Különösen a falusi zsidók, ezek mind tartottak épületfát és ha valahol a falukon tűz volt, egyszerre egy pár tucat zsidó jelent meg úgynevezett faragóval, vagyis áccsal. Tülekedtek, hogy megbízáshoz jussanak, elvették az égett fél biztosító levelét azzal, hogy nem kell neki semmit sem fizetni, megépítik neki a házát, aztán majd a biztosító társulat kifizeti. Most lehet elképzelni, hogy ilyen körülmé-

⁸⁵ helyesen: *legénynek*

nyek közt közülük bárki tülekedjék a zsidókkal! – Erre nem is volt szükség, mert én az építéseken nyert haszonnal pótolni tudtam a fakereskedés apadását. E[h]hez hozzájárul, hogy ezen új rendelettel jogot nyertek, ha van ács-mesterük, minden ácsmunkát vállalhatnak. Most ezek is mohón nekiálltak, ahol csak tudtak üzletet, már ott voltak, s a t[öbbi], tudniillik a győri cég! Kell-e még többet mondanom, hogy a helyzetet megértsék?

Ezen év még egy szomorúsággal zárul. Ugyanis [Luizám] késő ő[s]szel egészséges, szép, de holt fiút szült. Nem sok ez egy évre?

Xántus Muki barátom is otthagya Amerikát anyja és testvérei kérésére.⁸⁶ Nagyban ünnepelték őt országszerte, aki sokat tett a Nemzeti Múzeum számára, ingyen küldött rendkívül érdekes tárgyakat a Havre-i francia kikötőig – azon túl a múzeum költsége volt a szállítás. Xántus elmondta nekem, hogy New Yorkban tárgyalt [a] Vanderbilt⁸⁷ nagy hajózási céggel, a tulajdonossal személyesen, hogy neki sok küldeménye van a Magyar Nemzeti Múzeum részére, kérdi, mennyiért szállítja mindezeket Havre-ig. Ezt ő gyűjtötte mind éveken át a nemzet számára, mert hisz ő is magyar, ki jelenleg mexicoi consulja a washingtoni kormánynak. Vanderbilt erre azt felelte:

– Uram, nagyon szívesen elküldök mindent, ami Öntől jön a magyar múzeum számára, minden költség nélkül.

Így is lett.

Azt is közölte velem, hogy egy Pesten alakítandó állatkert létesítésével foglalkozik, melyhez az én segítségemet is kéri, mivel tudja, hogy én ismerem az európai állatkertek nagy részét, azért az építkezések tervezését kéri tőlem, ami azonban csak egy év múlva lesz szükség[es], mert addig a Városerdőben (ma Városliget) jelelnék ki helyet, a felesleges fák ledöntése, az utak kijelölése nagy időt vesz igénybe. Majd ha arra kerül a sor, megírja nekem.

1860 tavaszán, amikor atyám kívánságára hazajöttem, és emlékiratom[nak az] e korra vonatkozó politikai események sorrendjét nem akarván megzavarni az én magánügyemmel,⁸⁸ ehelyütt írom meg, hogy atyám azt tanácsol-

⁸⁶ Xántus János 1864 júliusában jött haza Amerikából. SZINNYEI 1914. XIV. 1666.

⁸⁷ A Vanderbilt hajózási vállalatot Cornelius Vanderbilt (1794–1877) holland származású amerikai vállalkozó alapította, aki 1812–1815. évi angol háború idején a New York-i kikötő több erődjének lett a szállítója. 1818-ban a New York és Philadelphia közti hajózási vállalat vezetője lett, majd tíz év múlva maga alapított egy gőzhajózási vállalatot. 1857-ben már 100 hajóból álló flotta tulajdonosa volt. Emellett sikeres vasútépítési vállalkozásokba kezdett. Halálakor a három legjövedelmezőbb vasútvonal tulajdonosa volt. Hatalmas vagyonát Vilmos (1812–1885) fia örökölte.

⁸⁸ A kéziratban helytelenül: *az én magánügyével*, javítottuk.

ta, hogy jó lesz nekem az építőmesteri vizsgát letennem, mivel enélkül nincs jogosítványom építések vállalására. Azonban azt a vizsgát többé nem a céhnél, hanem egy 1859-iki rendelet értelmében ezt politikai hatóságnál kell letenni. Ez meg is történt. A vizsga kitűnően sikerült, a decretumot⁸⁹ megkaptam és lettem építőmester is!⁹⁰

Azonnal kaptam is megbízásokat. Első volt a pápai ev. ref.⁹¹ gyülekezet megbízása egy templom, paplak és iskola tervezésére és építésére. Ezen tervezési munkám várakozáson felül megnyerte a gyülekezet tetszését. Ebből azonban először is az iskola, aztán a paplak, s néhány év múlva a templom lett építve.⁹² Kluge Ferenc⁹³ képfestőmester tagja volt [az építési] bizottságnak, alkalma volt tehetségemet megismerni, és rövidesen megbízott a háromemeletes kékfestőgyár tervezésével és építésével. Egy évvel később egy földszintes, és ismét pár év múlva egy díszes emeletes lakó- és tárház tervezését és építését bízta reám.⁹⁴ Úgy az ev. ref. gyülekezet dicsérő, valamint Kluge Ferenc nagy elismeréssel írt bizonyítványai⁹⁵ az irataim közt vannak.⁹⁶

Az 1864. év folyamán semmi különös nem történt, csupán egy levél [említésre méltó], melyet báró Puteani úrtól⁹⁷ kaptam, melyben kér, hogy építéssel kapcsolatban látogassam meg őt Szigligeten.⁹⁸ Ennek az úrnak a nevét sohasem hallottam, de természetes, hogy elmentem hozzá. Mindég azon tűnődve, hogy miképpen tudott rólam.

⁸⁹ decretum (latin) = határozat, végzés; itt: bizonyítvány;

⁹⁰ Voyta építészeti üzletengedélyét 1860 tavaszán adták ki, ez fennmaradt hátrahagyott iratai között. VeML PL XIII. 38. II/3. Voyta Adolf építészeti üzletengedélye Pápára és környékére. Pápa, 1860. március 24.

⁹¹ evangélium szerint reformált: itt = evangélikus, más esetben ev. ref. = református

⁹² Az evangélikus iskola 1863-ban, a paplak 1882-ben, a templom 1884-ben épült. A város történet a tervezőt és kivitelezőt eddig nem ismerte. Vö. GERŐ–SEDLIMAYR 1959. 141–142., 142., NÉMETH–SZABÓ 1989. 93–94.

⁹³ Az evangélikus Kluge Ferenc képfestő egyházközségi elöljáróként az építési bizottság tagja volt.

⁹⁴ Kluge Ferenc koraeklektikus emeletes lakóházát 1869-ben építették.

⁹⁵ A kéziratban helytelenül: *bizonyítványok*, javítottuk.

⁹⁶ Sajnos, ezek az iratok a hagyatékában nem maradtak fenn.

⁹⁷ Báró kimpáni Puteáni József (1811–1869) szigligeti birtokos, itt hunyt el 1869. július 6-án. Vö. PÁLMÁNY 2002. 1099.

⁹⁸ Szigliget község a Balaton-felvidéken, Zala vármegyében. 1869-ben 832 lakosát vették számba. 1895-ben Freystädler Jenő, báró Puteáni Géza és báró Todeszko Hermann gazdasága volt a legjelentősebb. Vö. KOVACSICS–ILA 1988. 382–383.

Nagyon szívesen fogadott, a kívánt ügyben tanácsal szolgáltam neki. Kért, ha időm engedi, nézzek körül e szép helyen, ahol eszembe jutott Kisfaludy Sándornak a versrészze:

*Szigligetben fogunk élni szerelmünkben boldogok.*⁹⁹

Szívesen töltöttem egy-két napot ezen magas úrnál, akinek saját gyönyörűségére még astronomicus telescopja¹⁰⁰ is volt.

Az 1866-ik esztendő nagy vesztesége[m]mel járt. Először a május 26-iki országos fagy elpusztította a törzsökhegyi szőlőmet¹⁰¹ teljesen, úgy, hogy újra kellett két hold szőlőt – Grazból hozatott finom fajszoőllő gyökeres vesszőivel – elültetni. Minő kár! Mert harmadéves volt, és már termésbe jött volna. Elvesztettem három évet, és a nagy költséget. Nem mondom, hogy csupán az én veszteségem, mert ez országos csapás volt.

A másik veszteség már az én privát pechem. Ezen év elején az állatkert elkészült, de végleges épületek helyett ideiglenes fabódékba[n] és istállókban helyezték el a honi állatfajtaikat, amiket be tudtak szerezni.¹⁰² Most kért engem Xántus barátom, hogy most a sor az építkezések programjának a megálapításán és a tervvázlatok elkészítésén van. Mivel pedig a dolog természeténél fogva ezt a munkát csak együtt lehet végezni, megkért, hogy ha időm engedi, jöjjen le hozzá 10–12 napra. Lakásom nála lesz az állatkert egyik ideiglenes épületében, ahol dolgozni is fogunk. Ezen érdekes munkát ked[v]vel fogadtam el és lementem Xántushoz Pestre.

A munka haladt. Ezen időközben Deák Ferenc tán három ízben is ellátogatott Xántushoz. Bennünket együtt érve, Xántus engem, aki az épületek tervezését készíti, és ki Európa állatkertjeit ismerem, mint jó barátját Deáknak [bemutatott], kinek volt egy vonzó ereje, a Kristóf. Ez a Kristóf egy erdélyi barnamedve, ez Deák kedvence volt. Ennek mindig hozott 4–5 zsemlyét a zsebjében. Ilyenkor aztán be szokott nézni Xántushoz is, akinél az állatkert ügyének mibenállásáról tudakozódott. Történt egyszer, hogy Xántust kihívták. Addig én magyaráztam a tervvázlatokat az öregúrnak.

⁹⁹ Kisfaludy Sándor (1772–1844) *Csobánc* c. regéjének (1807) részlete. A vonatkozó versszak: „Ha az isten szerencsét ad, / Visszazahozom szívemet, / S borostyánnal koszorúzva / Viszlek haza hölgyemet. / Szigligetben fogunk élni, / Szerelmünkben boldogok, / Hol fészünkünkől kirepülni / Egykönnyen majd nem fogok.”

¹⁰⁰ csillagvizsgáló készüléke, távcsöve

¹⁰¹ Törzsökhegy – szőlőhegy Pápa határában.

¹⁰² A pesti állatkertet 1866. augusztus 9-én nyitották meg. Vö. BENDA 1983. III. 737.

Mi a dolgunkkal végeztünk, Xántus elbocsátott azzal, hogy most már tudsz dolgozni, készítsd el a terveket, és ha készen lesz, küld[d] be nekem. A továbbiról aztán beszélünk. Az összes terveket 4–5 hét alatt elkészítettem, amidőn levelet kaptam Xántustól, hogy a győri gabnakereskedők ügyében jár most lent az Al-Dunán, számukra két vontató gőzöst kell neki vásárolni. Ő már három hete Orsován tanyáz, onnét is írta a levelét, melyben azt írja, hogy ha a tervek készen lesznek, küldjem Pestre dr. Szabó József¹⁰³ egyetemi tanárnak, aki őt távollétében az állatkerti ügyekben helyettesíti. Ez megtörténvén, vártam a levélre. Ezután valami tíz nap múlva kapok levelet Xántustól, Orsováról keltezve, és benne dr. Szabó József levelét, mely így kezdődik:

„Kedves Barátom!

Voyta barátod beküldte a terveket. Ő határozott talentum, de baj van ezzel, ugyanis te nekem nem említetted elmeneteledkor, hogy Voyta barátodat megbízta az állatkerti épületek tervezésével. Én sürgősnek véltem az időt, egy pesti építést bíztam meg. No, most hogyan lesz? Ez a pesti építész is jobban végzett a tervekkel, ezt nem lehet visszautasítani. Én pedig Xántus barátomat nem akarom kitenni kellemetlenségnek, visszaküldtettem a terveket Pápára.”

A szép tervek a sok költözködés során elvesztek. Azokból már csak a szarvasakol van meg aquarel[l]ben festve. Hát nem az én hagyományos pecskem ez? Egy évbe[n] két ilyen veszteség! Mert nem az az én veszteségem, hogy a tervek díját elvesztettem, hanem az az alkalom veszett el, ame[l]lyel országossá lett volna hírem, és tán megalapítója lett volna annak, hogy Pestre jöhessek tehetségem érvényesítésére.¹⁰⁴

Ez az esztendő még arról is nevezetes, hogy a poroszok nyolc nap alatt a híres Habsburg-ármádiát tönkreveték, úgy, hogy a Klapka-féle betörés már Lamacsig, Pozsonyhoz közel elérkezett.¹⁰⁵ Akkor könyörgött Ferenc József

¹⁰³ Dr. Szabó József (1822–1894) kalocsai születésű ügyvéd, bölcsészdoktor, geológus, vulkanológus, hazánkban a tudományos petrográfia megalapítója. 1851-ben a bécsi kormány az első londoni iparműkiállítás tanulmányozására küldte ki. 1862-től haláláig a pesti egyetem ásványföldtani tanszékének tanára, az MTA levelező (1858), majd rendes (1867) tagja, 1868-tól a Pesti Állatkert-társulat, 1870–1883 között a Magyarországi Földtani Társulat elnöke. SZINNYEI 1909. XIII. 224–230.

¹⁰⁴ A kéziratban: *érvényesítésével*, javítottuk.

¹⁰⁵ Klapka György (1820–1892) 1848/49-es honvédtábornok 1866-ban Felső-Sziléziában magyar légiót alakított, amely betört az országba, de a porosz-osztrák békekötés megghiúsította

császár Napóleonnak, ki hét évvel ezelőtt, 1859-ben ötet Lombardiából verte ki, hogy segítse ki a bajból, de gyorsan. A bécsi udvarnak a holmi[j]ait már hordták vasúton Komáromba, ezeket a vonatokat átmenni Győrött láttam.

Napoleon sietett a dologgal, de az ár az volt, hogy a velencei olasz tartományt adja vissza volt tulajdonosának, Olaszországnak. Noha ott Custozánál az olaszokat az osztrákok, illetve a magyar bakák megverték, Velencéről lemondtak, és így lett béke.¹⁰⁶

Most már látta Ferenc József, hogy nem lehet az eddigi úton haladni, már azért sem, mert Austriát Németországból kiebrudalták.¹⁰⁷ Így gyorsan hívták Deákot, s a t[öb]bi, amit mindenki megért¹⁰⁸ és ismer. Ez enyhítette némileg az ebben az évben történt károsodásomat. Azonban nagy örömben is volt részünk, mert az isten egy kis szőke, kék szemű angyalkával ajándékozott meg, kinek – mert hozzá illő volt – [a] Gyöngyike nevet adtuk.

Az 1867. évben az ajkai kőszénbánya épületein dolgoztam. Ebben az évben a nagyszivattyú tornyát készítettem el, amelynek hivatása a bánya legmélyebb helyéről az egész ott ő[s]szejövő vizet kiszivattyúzni, hogy a bányában szárazon dolgozhassanak. Más egyéb építkezésem is volt.

ÚJRA KÜLFÖLDÖN: A PÁRIZSI ÉS LONDONI ÚT

Augusztus elején Béla sógorom¹⁰⁹ azt mondta, hogy szeretne a pári[z]si kiállításra menni.¹¹⁰ Kérdi, hogy nem volna-e kedvem nekem is. Megértettem, hogy miért; azért, mert ő magyaron és németen kívül más nyelvet nem ért.

terveit, vissza kellett vonulnia. A Pozsony közelében fekvő Lamacson 1866. július 22-én a poroszok és osztrákok között összecsapás volt, amelynek következtében a község leégett. Vö. BOROVSKÝ 1904. 83.

¹⁰⁶ Az Olasz Királyság 1866. június 20-án üzent hadat Ausztriának. Az osztrák sereg június 24-én Custozánál aratott győzelmet az olaszok felett. Ausztria az október 3-i bécsi békében mondott le Velencéről. BENDA 1983. III. 737–738.

¹⁰⁷ Az 1866. évi porosz-osztrák háborút az augusztus 23-i prágai béke zárta le, amely szerint Ausztria önként kiválik a Német Szövetségből, 20 millió tallér hadisarcot fizet Poroszországnak és lemond annexiós igényeiről. BENDA 1983. III. 737.

¹⁰⁸ értsd: megért, átért – Voyta itt az olvasóival közösen átért élményekre hivatkozik.

¹⁰⁹ Hanauer Béla

¹¹⁰ A világkiállítás nemzetközi rendezvény a legfejlettebb államoknak az ipar, ill. a műszaki élet terén elért eredményei bemutatására. A polgári fejlődést bemutató első világkiállítást Londonban rendezték 1851-ben. Párizsban 1855-ben, 1867-ben és 1878-ban szerveztek világkiállítást (Exposition Universelle).

Rövid gondolkodás után elhatároztam, hogy megyek, de nem főleg a pári[z]si kiállítás, hanem amiatt, hogy hogy onnét csak egy ugrás, és londoni ismerőseimet – főleg a jó Kingeket – meglátogathassam.

El is indultunk. Bécsben egy napot töltve, hogy egy francia és angol vasúti és hajózási itinerarit¹¹¹ vegyek, mert enélkül nem lehet utazni. Münchenben pedig pihenés és az érdekes város megtekintése miatt töltöttünk egy napot. Aztám Pári[z]sig meg se álltunk, ahol megérkezve nagy keservesen kaptunk egy nyugalmas mellékutcában, azonban a Madelaine¹¹² és a Buoleward Italien¹¹³ közelében egy maison meublée¹¹⁴ két szép szobácskát napi 10 francért. Nem volt drága. Én voltam ugyan 1859-ben Fordati barátom szívésségéből néhány napig Pári[z]sban, de csak annak általános képét láttam, mivel barátommal mindig együtt mentem, ki ott dolgait intézte.

Most úgy határoztam, hogy [az] első napot azzal töltjük, hogy egy általános képet kapjunk Pári[z]sról. E célból egyik omnibus¹¹⁵ imperiáljáról¹¹⁶ a másikra, hogy mindent lássunk. De roppant mulatságos egy pári[z]si omnibuson utazni! Ott oly jó kedvű, élces, derült beszélgetés folyik az utasok közt, mintha ismerősök volnának, holott mind ismeretlenek, de a francia elme nem nyughatik, így élénk. Van nevetés!

Másnap elmentünk a kiállításra, ami lakásunktól nem me[s]sze esik. Nem bántam meg, hogy elmentem, mert sok igen szép és érdekes dolgot láttam. Kingnek azonnal megírtam, hogy hol lakunk, de ő azt írta, hogy nem távozhatik, mert a segédei egy része szabadságon van, de nagy örömmel vár bennünket minél ho[s]szabb időre.

Ezután felváltva, minden másodnap mentünk a kiállításra, a közbeeső napokat a pári[z]si nevezetességek megismerésével töltöttük. Kirándulásokat is tettünk: egy nap Versaille[s]-ba oly napon, amikor [a] vízművek¹¹⁷ mind játszanak, mert ilyet a világon nem látni sehol. A versail[es]-i nagykertből több fényképet hoztam, most is megvannak az ö[s]szes fényképeim, melyeket

¹¹¹ itinerarium (latin) = útleírás, itt: menetrend

¹¹² A *Boulevard de la Madeleine* a 4 párizsi nagykörút egyike, nevét a 11. sz. házban lakó Maria Duplessisről nyerte, akiről Dumas *Kaméliás hölgy* c. regényének hősnőjét mintázta. 1966 óta a *Moody Blues* nevet viseli.

¹¹³ A *Buolevard des Italiens* a 4 párizsi nagykörút egyike, nevét az 1783-ban épült Théâtre des Italiens-ről nyerte. Az első világháborúig a párizsi elit kedvelt találkahelye volt.

¹¹⁴ maison meublée (francia) = berendezett ház

¹¹⁵ omnibus (francia) = lovonatású társaskocsi

¹¹⁶ imperiál (latin) = társaskocsi tetején lévő ülések

¹¹⁷ Szökőkutakról és lépcsőzetes vízesésekről (cascade) lehet szó.

Pári[z]sban gyűjtöttem.¹¹⁸ Mindent, ami nevezetesség, megnéztünk, melyek elszámolásával nem akarom a papírt pazarolni, azonban vannak oly élményeim, amelyeket nem lehet elfeledni. Ugyanis a kiállítási épületek külsején köröskörül vonul egy circa 8–10 méter szélességű fedett pergola,¹¹⁹ ahol sorban vannak kávéházak, sörházak, restaurációk¹²⁰ s a t[öbbi]. Ott esténként ezer és ezer ember sétál körül. Itt-ott zene szól. Egy este mi is itt sétáltunk, miközben egy helyiség előtt – ez Fanta restaurációja volt és igen keresett hely volt – nekem feltűnt a cigányzene. Valami operanyitányt játszottak. Kíváncsiságból vacsorázni [mentünk]. Előre hatoltam a zenészek felé, és mit látok? – Patikárius Ferkót,¹²¹ kit Pápáról ismertem! Mert 1860-ban Pály Gyula, a postamesterünk fia, ki akkor a pesti jurátusok¹²² vezére volt, Pápán barátai részére nagy murit rendezett, melyre komáját, Patikárius Ferkót 4 legé[n]nyel meghozatta Pestről. No, volt ott multság reggelig! Örültünk, sírtunk, csókolódtunk a cigányokkal, és Patikárius Ferkóval „te tu” poharat ittunk.¹²³

Amint Patikárius Ferkó meglátott engem, azonnal lejött hozzám. Örültünk egymásnak. Azt kérdeztem tőle, hogy milyen darabokat adnak elő?

– Hát mindenfélét – mondja – overtürokat,¹²⁴ táncdarabokat s a t[öbbit].

– Hát miért nem játszottok magyar darabokat?

– Nem értik ezt a franciák ugye – mondta Ferkó barátom.

– Nincs igazságod komám, mert ez a kiállítás nemcsak francia, hanem világkiállítás, a föld minden nemzetéből jönnek ide, hogy lássanak, tapasztaljanak, tehát kell, hogy a magyar zenét is megismerjék. Tudod mit, Ferkó? Az én kedvemért játszd el a Repülj fecském-et!¹²⁵

– Szívesen komám!

Amint a fiúk elkezdtek, az egész csarnokban egyszerre csend lett. A darab végén olyan orkányszerű¹²⁶ bravo!-tombolás tört ki, hogy csoda volt.

¹¹⁸ Sajnos, ezek sem maradtak fenn.

¹¹⁹ pergola (olasz) = lugasszerű építészeti kiképzés, sétány, melyet szabadon álló oszlopsorra helyezett favázszerkezettel fednek és zöld növényekkel futtatnak be

¹²⁰ restaurációk (latinból) = vendéglők

¹²¹ Patikárius Ferkó (1827–1870) híres cigányprímás volt, zenekarával többször járt külföldön, így Párizsban. Az 1867. évi párizsi világkiállításon III. Napóleonnak is játszottak. A pápai Frank Ignáccal való kapcsolatáról: ÜRMÖS 2006. 17.

¹²² jurátus (latin) = joggyakornok, ügyvédbojtár

¹²³ értsd: pertut ittunk, tegező viszonyba kerültünk

¹²⁴ overtürokat, helyesen: ouverture-öket (francia) = nyitányokat

¹²⁵ Reményi Ede (1828–1898) miskolci születésű világjáró zeneszerző *Repülj fecském* c. népzenei átirata 1860-ban keletkezett.

¹²⁶ helyesen: orkányszerű

– Újra, újra! – kiabálták!

Patikárius Ferkó megismételte, aztán végeztével ismét lejött hozzánk kifáradva és melegedve.

– No látod „bibást”,¹²⁷ hogy nekem van igazságom?!

Megvacsoráztunk és újra hullott a magyar nóta, úgyhogy reggel ½ 3-kor mentünk haza.

Másnap találkoztam a kiállításban dr. Rómer Flóris¹²⁸ – volt nevelője József nádor fiainak, és nem is ment vissza tanárnak – mert bencés¹²⁹ tanár volt –, hanem régiségbuvárságra¹³⁰ adta magát. Ezért jött el a kiállításra is. Megemlítettem neki ezt is. Érdekelte. Ö[s]szebeszeltünk, hogy a Fantánál vacsoránál találkozunk. Meg is jött Rómer dr. Szabó József egy[etemi] tanár társaságában,¹³¹ azzal a Szabóval, aki bár szándék nélkül, a pesti állatkerti épülettervek ügyemet elrontotta. Restel[l]te a dolgot, excuzálta¹³² magát, de ettől eltérített bennünket, mert Patikárius a Repülj, fecském-et kezdte játszani. Rómer, ki zeneismerő is volt, el volt tragadtatva. Mikor Patikárius szünetkor lejött hozzám, bemutattam vendégeinknek. Miután Rómer nagyon megdicsérte, említette neki, hogy az „Academie de Musik”¹³³ igazgatóját jól ismeri, kit a napokban kihoz magával, hogy hallgassa meg.

Ez meg is történt. A directort annyira meglepte ez a zene, csodálkozásának adott kifejezést, hogy ezek a zenészek mind és mindent hangjegy nélkül játszanak. Neki az a terve, hogy Patikárius zenekarát be akarja mutatni a párizsi közönségnek az „Academie de Music”-ban. S kérdezte Patikáriust én általam – mert Ferkó jó muzsikus, de franciául nem tud –, hogy nem szerződne-e egy 10 esti hangversenyre vele. Patikárius majd kibújt örömeiben a bőréből:

– A legnagyobb örömmel, de csak akkor, ha itt a „Fandánál” a szerződése lemúlik.¹³⁴

¹²⁷ bibas: cigány eredetű, kissé csúfolódó megszólítás „te ostoba”, „te együgyű” értelemben; Gárdonyi Géza stílusesszövekként használta „Látod, bibás!” kifejezést az *Egri Csillagok* negyedik részében.

¹²⁸ Rómer Flóris Ferenc (1815–1889) bencés szerzetes-tanár, régész, művészettörténész. 1864-től az MTA tagja, 1868-tól a pesti egyetemen az archeológia tanára, 1869-től a Magyar Nemzeti Múzeum régiségtárának őre, 1877-től nagyváradi kanonok.

¹²⁹ A kéziratban: *bencze*, javítottuk.

¹³⁰ értsd: régészkedésre

¹³¹ A kéziratban: *társaságával*, javítottuk.

¹³² excuzálta (latinból) = mentegette

¹³³ helyesen: Akadémie de Musique (francia) = zeneakadémia

¹³⁴ lemúlik: értsd: lejár

– Azt nem kell várni – mondá a director – mert ő őket „matiné”-ban¹³⁵ is bemutatthatja.

Másnapra meghívta hozzá az academiába szerződés kötése végett, ahová aztán Rómerrel ment. A kötés megtörtént, most már csak a sajtóban kell őket megismertetni. Napóleon évi napja minden évben augusztus 20-án tartatik meg nagy ünnepé[l]lyel. Amint ezen ünnepély elmúlt, napirendre tűzte a director a cigányelőadásokat.

Jelen voltunk mi is. A legelegánsabb társaság jelent meg a társaság¹³⁶ minden rétegéből. A cigányok kotta nélkül felléptek a dobogóra, a közönség nagy tapsal fogadta őket. Játszották a Himnus[z]t, a Hazádnak rendületlenül-t, a Repülj, fecském-et, és egyéb magyar népdalokat.¹³⁷ Nem lehet leírni azt a lelkesedést, amely minden – nekik exotikus – darab után tombolt. Ezzel a matinéval [elért sikert] – megállapították a cigányok is, hogy – ezt nem várták a franciáktól. A többi előadásokra már alig lehetett jegyet kapni a magas árak dacára, mert a lapok is nagyon behatólag foglalkoztak a magyar zene különös szépségével.

Patikáriussal Fantánál ismét találkoztunk. Nem győzte köszönni, hogy oly nagy szerencsét hoztam neki, amiről fogalma sem volt. Gondolom, jó csomó pénzt vittek haza a cigányok.

Most egy éjjeli mulatóhelyet írok le, a *Jardin Mabél*-t.¹³⁸ Ez egy külvárosi negyedben volt. Azt hiszem, ma már nem létezik. A belépéskor itt a férfiak 4 francot, a nők se[m]mit sem fizetnek. Kezdeté este 10 órakor. Sokat hallottunk róla, tehát nagyon kíváncsiak voltunk. Ez egy jó tágas kert, szépen, gondosan tartva. A szomszédok felől a falak ho[s]zában felfutó növényekkel borított kisebb lugasok¹³⁹ egész sora fut végig. Ezekben egyes kis társaságok, kik közt élemedett bankárok is pazarolták a pénzüket. Volt egy aszfalttal képezett tánchely, ahol a borbély és más gaminek¹⁴⁰ járták a francia quadrilt¹⁴¹ a la cancan-t.¹⁴² A publicum sétáló része demi mondok,¹⁴³ midinettekből¹⁴⁴

¹³⁵ matiné (francia) = délelőtti előadás, hangverseny

¹³⁶ értsd: társadalom

¹³⁷ népdal: értsd: az adott korban közismert, népszerű (szöveges) dallam

¹³⁸ magyarul: Mabél-kert

¹³⁹ A kéziratban: *lyugasok*, javítottuk.

¹⁴⁰ gamin (francia) = cibész

¹⁴¹ helyesen: francia quadrille = francia négyes

¹⁴² A *kánkán* gyors, 2/4-es ütemű, magasra dobált lábakkal járt csoportos, színpadi női tánc, ami 1830 körül tűnt fel a párizsi éjszakai életben, s kezdetben nagy botrányt okozott. Később Offenbach operettjeiben is jelentős szerepet kapott.

állt. Ezek a legutolsó öltözet¹⁴³ creatióit mutatták be. A haut volée¹⁴⁴ hölgyei is ide járnak tanulni új ruhaszabásokat, de ezek incognitóban jönnek.

A táncban nem vesz részt senki, úgy látszik, ez az alsóbb alakok szerepe. Ha éjfél tájban megindul a jókedv a lugasokban,¹⁴⁵ durrog a champagner,¹⁴⁶ ez egy bódító chaos. Gondolják most el, hogy a kertben nincs egyéb világítás, mint zöld színű üvegeken át, a kedves hangulatot, amint ez a világítás mutat, nem lehet leírni. Alig van utazó – kivált most, a kiállítás alatt –, hogy valaki elmulasztaná a „Jardint” megnézni. Én is így jártam.

Egyszer csak egy fiatalember megfogja a vállamat, és azt mondja:

– Ejnye, hát építész úr is itt jár? No, megírom a feleségének!

Hát ez az ifjú báró Puteani Béla¹⁴⁷ [volt]. Ezután örültünk egymásnak, és reggel 3 óra tájban tértünk haza. E Mabelből is vannak fényképeim.¹⁴⁸

Az időből lassanként kifogytunk. Még egypárszor benéztünk a kiállításba, egyet-mást venni az otthon valóknak. Rómerrel találkoztunk és elbúcsúztunk azzal, hogy ismét Londonba megyünk.

– Merre mennek? – kérde Rómer.

– Űgy! Tudja, hogy az egész Esterházy Pál családja Boulogne sur mer-ban¹⁴⁹ van?

Tehát úgy határoztam, hogy arrafelé megyünk. Szeretnék [a] grófékkal találkozni. Mi s[z]eptember 2-án reggel 8-kor indultunk vasúton és Boulognyba¹⁵⁰ délben értünk. Megebédeltünk és ledültünk a Hôtel Noba-ban nyugodni. Délután úgy 4 órakor kimentünk a tengerpartra. Sógorom akkor látott először tengert. Az Imperial Hôtelben tudakozódtam, [hogy] itthon vannak-e Esterházyék.

– Nincsenek, sétálni mentek.

¹⁴³ demi-monde (francia) = félvilági nő

¹⁴⁴ midinett (francia) = divatáruslány

¹⁴⁵ értsd: legfrissebb divat

¹⁴⁶ helyesen: haute volée (francia) = előkelő társaság

¹⁴⁷ A kéziratban: *lyugasokban*, javítottuk.

¹⁴⁸ helyesen: champagne (francia) = pezsgő

¹⁴⁹ Báró Puteani Béla (1837–1890) szigligeti földbirtokos, báró Puteáni Sándor és gróf czegei Vass Klára fia.

¹⁵⁰ Ezek a fotók sem maradtak fenn.

¹⁵¹ Boulogne-sur-Mer Párizstól északnyugatra mintegy 260 km-re fekvő kis kikötőváros, lakossága halászatból élt. 2006-ban 43.700 lakosa volt.

¹⁵² helyesen: Boulogne-ba

Mi ketten a tengerpartra mentünk sétálni. Egyszerre csak Néger Ágoston¹⁵³ nevelővel találkoztunk, nagyon meg volt lepetve látásunkkor. Mondtuk, hogy a pári[z]si kiállításról jövünk, és megyünk Londonba.

– No, hogy meg lesznek a grófék lepetve, ha Önöket meglátják! Amint látom – mondá –, már jönnek vi[s]zafelé a sétányon. Üljenek le hamar, de úgy, hogy feljük háttal legyenek, hogy ne tudják, hogy én kikkel beszélek!¹⁵⁴

Úgy is lőn. Mikor odaérték, Néger feláll[t], vele mi is. Nagyon kellemesen voltak meglepetve, kérdezték, hogy mi hozott minket Boulonyba. Elmondtuk azt is, hogy csupán azért választottuk ezt az utat, mert Rómertől hallottuk, hogy a grófi család itt van fürödni. Leültünk a padra, a sok kérdésnek se szeri, se száma. A grófné Bélával beszélt. Kérdezte, mikor jöttünk el hazulról, és mi újság van Pápán. A gróf velem beszélt. Azt mondta, hogy tudom-e, hogy őt otthagytá Zámbor főkertésze.

– Hallottam róla én is – felelém.

– Nézze, mily hálatlan ez az ember irántam. Én emeltem fel, és most itthagý, mivel József főherceg nagy fizetést ígért neki a Margitsziget újra rendezéséért.

Beszélgetéssel múlt az idő. A gróf órájára nézett, úgymond:

– Most már fürödhethünk!

Kérdezték, hogy mi fürdünk-e.

– Bizony, ránk fér, utazókra – mondám –, mire a grófné úgy mondotta, hogy fürödhethünk egyidőben.

Néger a gyerekekkel a parton maradt. Már fürödtek sok százan tale quale¹⁵⁵ keverve. Mi is cabinkocsiba ültünk és bevonultunk a tengerbe, ahol a víz derékig ért. A grófné figyelmeztetett bennünket már a vízben, hogy ne sokáig maradjunk a vízben, mert aki nem szokta, annak megárt. Azonban nekünk igen jólesett és még maradtunk.

Mire a grófné kimentek tőlünk, a vízben búcsút vettek, és kevésre rá mi is kimentünk, mert én el kezdtem fájni. Mondtam Bélának, hogy nem jól érzem

¹⁵³ Néger Ágoston (1838–1919) nagyváradi születésű katolikus lelkész, 1891-től veszprémi kanonok. Veszprémben hunyt el, az alsóvárosi temetőben nyugszik. 1864-től Esterházy Pál gyerekeinek nevelője, 1875-től pápai plébános volt. 1875-ben Katolikus Legényegylet és Oltár-egylet szervezett a városban, folyamatosan támogatta az irodalmat. Vö. KISS 1908. 138–139., PFEIFFER 1987. 166.

¹⁵⁴ Az eredetiben a mondat végén személyt váltott: *ne tudják, hogy ő (Néger) kikkel beszél*, amit átíráskor megváltoztattunk.

¹⁵⁵ tale quale (latin) = úgy, ahogy van

magamat, menjünk haza a hotelba. Én nagyon fáradt voltam és fáztam, vacsorát nem ettem, de jó erős teát kértem, s lefeküdtem. Béla lement vacsorázni. Én didergés közt elaludtam, és aludtam reggelig. Amikor felkeltem, oly jól éreztem magamat, a fáradságot feledve, újra megerősödöttnek éreztem magam. De sietnünk is kell, mert a gőzös 8 órakor indul. $\frac{3}{4}$ 8 órakor már a hajón voltunk. Pont 8 órakor megindult.

Kendőlobogtatások közt távolodtunk a parttól. Ha az ember tengeri hajón utazik, és a partot már nem látja, kíváncsiságból az utasokat vizsgálhatja, hogy miféle emberek lehetnek, hová utaznak, s a t[öbbit]. Béla Párizsban vett skót sapkáját a fejére nyomta, a hajó elején egy kötélhalomra ült, úgy bámulta a tengert. Én fel és alá sétáltam a födémen.¹⁵⁶ A hajón kevesen voltunk, hisz már s[z]eptemberben voltunk. Ugyan egy másik utas, egy kis zömök, szürke kockás ruhában, [fején] szalma matrózforma kalappal szinte¹⁵⁷ fel és alá járt, de gyorsan. Kezeit dörzsölve odaszól nekem:

– Il fait très pelée, monsieur!¹⁵⁸

– Oh, oui monsieur!¹⁵⁹ – felelém.

A jég meg volt törve, kezdtünk beszélgetni. Beszélgetés közben észrevettem, hogy a pasas nem francia, hanem angol, és amint én a beszélgetést angolul folytattam, mondá ő angolul:

– Ó, hát Ön francia létére még angolul is tud?

– Nem vagyok én francia, hanem magyar!

– Magyar? Óh, hát ön három nyelvet is bír?

– Tudok én németül is!

– Németül is! Menjen ön, maga egy kis Mesofanti,¹⁶⁰ mert beszél magyarul, németül, franciául és angolul! Ez sok egy embertől!

¹⁵⁶ értsd: fedélzeten

¹⁵⁷ értsd: szintén

¹⁵⁸ Il fait très pelée, monsieur! (francia) = Nagyon hideg van, uram.

¹⁵⁹ Oh, oui monsieur (francia) = Ó, igen, uram.

¹⁶⁰ Giuseppe Caspar Mezzofanti (1774–1849) bolognai születésű világhírű olasz nyelvész, a bolognai egyetem tanára, majd a vatikáni könyvtár őre, 1838-tól bíboros, aki 39 nyelven (magyarul is) folyékonyan beszélt. 1832-ben az MTA tiszteletbeli tagjának választotta. Nápolyban hunyt el 1849. március 15-én. Itt *nyelvtehetség* értelemben használja a nevét.

Életrajza: http://en.wikipedia.org/wiki/Giuseppe_Caspar_Mezzofanti [letöltve: 2011. augusztus 19.] 2011-ben Magyarországon az egyházi középiskolás diákok számára szerveztek *Mezzofanti Országos Nyelvi Versenyt* angol és német nyelvből.

Aztán már angolul beszélgettünk. Kérdezte, honnan jövök és hová utazom. Megmondtam. Aztán azt kérdezte, hogy ki az a másik utas, akivel beszéltem. Azt mondtam, a sógorom.

– A sógora? De az csak nem magyar? – Önről teljesen elhiszem, hogy magyar, de az az úr nem lehet magyar! Hogy hívják őt?

– Hanauer Bélának hívják.

– No lássa, hogy nem magyar ő, már a neve is német.

Aztán Ön barna, lesült, ő halovány, vereses szőke haja van.

– Úgy – mondtam –, hogy Németországból bevándorolt, de Magyarországba[n] a nyelvet megtanulták már az elei, ő a németet már iskolában tanulta.

Aztán Bélával lementünk egy pohár sörre, és egyet sétáltunk a hajó hosszában. A hajó orrára álltunk, figyelmeztettem a habok törésére, mily szép látvány ez. Valaki mellettünk magyarul közbeszól. Én rögtön figyelmes voltam megtudni, hogy ez a magyar ruhás fiatalember hová utazhatik. Kérdésemre azt felelte, hogy haza.

– Angliába? – kérdém.

– Oda – mondá.

– Hát hogy került Ön, uramöcsém, Angliába? Talán édesatyja magyar menekült volt?

– Nem én – mondja –, én angol vagyok, szüleim is azok.

– Hát honnét jön most?

– Gyöngyösről – mondá.

– Hát mi dolga volt Gyöngyösön és mikor tanult meg magyarul?

– Én mint nevelő jöttem ... gróf¹⁶¹ családjába ezelőtt két évvel, és most szabadságot kaptam szüleim meglátogatására.

Eközben már közeledtünk a Themze torkolatához. A kis angol ismerősöm megint felkeresett, hogy megmutassa nekünk, hogy hol lakik. A partok alacsonyok, úgy hogy az ember a hajóról jól belát a szárazföldre. Egyszerre figyelmeztet egy kis házra, mely fák közt állt, ez az ő háza, igen örülne, ha londoni tartózkodásunk közben felkeresnénk őt. Feltételesen, ha időnk engedi, megfelelünk szíves meghívásának.

¹⁶¹ Voyta a grófi család nevére nem emlékezett, ezért helyét kipontozta. Gyöngyösön számos nemes család élt, köztük a legjelentősebb herceg Esterházy, herceg Grassalkovich, gróf Almásy, gróf Eszterházy, a báró Brudern és báró Vimpfen. FÉNYES 1851. II. 69–70.

Délután 5 óra tájban beérkeztünk a St. Katharin dockba.¹⁶² Kiszálltunk és egy hacknyvel¹⁶³ egyenesen King üzletéhez hajtottunk. A napos segéd, mr.¹⁶⁴ Bocuher, kit régebből ismerek, azt kérdezte tőlünk, hogy nem láttuk-e mr. Kinget, aki elejbünk ment, a dockban. Mondtam, hogy nem vettük észre, mire a segéd azt mondta, hogy van neki egy ismerőse a szomszédban a Westminster templom szolgájánál, aki egy évre adhat szobát. El is vittük oda podgyászunkat és visszatértünk az üzletbe. Akkor jött oda King nagy loholva. Sajnálja, úgymond, hogy nem találkoztunk, de hát hol van a podgyászunk?¹⁶⁵
– A lakásunk készen van.

Azonnal kocsit fogadott és fél óra alatt kint voltunk a lakásán. Nagy volt az öröm, oly kedves fogadtatásban részesültünk. Majd mindjárt ebédre ültünk és nem fogytam ki a beszédből, a sógorom nem tudván angolul, csak evett és kedves arcokat vágott.

Ott voltunk vagy 10 napig, nagyrészt velük voltunk, de egy pár ismerősömet is meglátogattuk, köztük régi lakásomon mrs.¹⁶⁶ Prichardot, aki úgy megörült látásomnak, mintha testvére volnék. De a szegény a[s]szony már ősz volt. Nehezen búcsúztunk el egymástól, ígérve, hogy nemsokára ismét eljövök ho[s]szabb időre.

– Az isten hozza!

Béla, mint af[f]éle üzletember, aki nem ismer mást, mint [az] üzletet, somlai borából cipelt magával¹⁶⁷ két palackot, hogy majd Londonban eladjuk. Hát elvittem velem a városban a borkereskedőkhöz és ajánlottam a bort. A kereskedő kóstolgatja, és azt mondta nekem:

– It is a nice summer wine!¹⁶⁸ – azaz, jó kis nyári bor, de ő ilyen bort nem használhat.

Megyünk egy másikhoz, az kóstolás után azt mondta, hogy:

– Tudja mit? Csináljon belőle sherryt, és ha jobb és olcsóbb lesz, mint azt Spanyolországból beszerezem, akkor beszélhetünk üzletről.

¹⁶² Szent Katalin kikötőbe.

¹⁶³ helyesen: hackneyvel (angolból) = bérkocsival

¹⁶⁴ mr. = mister (angol) = úr, uram

¹⁶⁵ értsd: poggyászunk

¹⁶⁶ mrs. = mistress (angol) = férjes asszony; a rövidítést a férj családneve elé teszik

¹⁶⁷ A kéziratban: *vele*, javítottuk.

¹⁶⁸ It is a nice summer wine! (angol) = Ez jó nyári bor!

A harmadik hajlandó volt a bort 20 fontért megvenni ob Somlyó,¹⁶⁹ de sógorom 24-en alul nem adta. Meguntam ezen hercehurcát, még egy próbát tettem.

Régebből ismertem Diósi Márton¹⁷⁰ magyar menekültet, és úgy tudtam, hogy borral kereskedik, és a cityben¹⁷¹ van az irodája. Elmentünk hozzá. Arannyal kicifrázott setétveres bársonysapkával a fején, tajtékpipa a szájában, az ajtó felett a neve és az ország címere elárulták, hogy a jó Diósi bácsi itt lakik, illetve, itt van az irodája.

Diósi megkóstolta a bort és így nyilatkozott:

– Ez jó óbor, nekem is van óborom elég. Nekem legfeljebb kétéves bor kellene, amivel a régi boraimat felfrissíthetném.

Vége volt a Geseftnek.¹⁷² És ezért kellett minden országi vámnál drukkolni, hogy meg ne találják, mert fenemód megbüntetnének bennünket, mint smugglereket!¹⁷³

Nagyon kedves volt nekem látni a régieket. Mindenki úgy örült a viszontlátásnak, mintha testvérek volnánk. A batyumban találtam egy jó csomó törött szegedi paprikát, amelyet egy magyar, akivel ebédnél megismerkedtem Pári[z]sban, amint hallotta, hogy Londonba megyek, megkért, hogy ezt a paprikát legyek szíves ennek és ennek a barátjának, lakik itt és itt, átadni. Megvallom, én bizony reste[l]tem az utolsó ottani napokat arra fordítani, hogy a paprikát elvigyem az illetőnek. Inkább Kingéknek adtam. Ebédnél megkóstolták és oly finom fűszernek tartották, hogy mikor elfogyott, kértek, hogy küldjek nekik.

Dictum factum, mindennek vége szokott lenni, úgy a mi édenünknek is. Majdnem szívfájdalommal váltunk el egymástól, de mivel esti 11 órakor indul a hajó Rotterdamba,¹⁷⁴ kíséret nélkül szálltunk a hajóra.

¹⁶⁹ ob Somlyó (latin) = Somlyó miatt; t. i. a somlói bor híre miatt

¹⁷⁰ Diósy (1845-ig Neussbaum) Márton szilágynagyfalui születésű hírlapíró, borkereskedő. Veszprémbe tanított, később Pestre költözött, ahol különböző lapokban és folyóiratokban jelentek meg írásai, műfordításai. 1848-ban honi izraeliták közt magyar nyelvet terjesztő pesti egyesület titkára. 1848/49-ben Kossuth titkára, a szabadságharc bukása után Londonban emigrált, ahol borkereskedéssel foglalkozott és angol hírlapokba írt. Itt hunyt el 74 évesen, 1892. március 21-én. SZINNYEI 1893. II. 885., UJVÁRI 1929. 203., 564., KENYERES 1981. I. 379.

¹⁷¹ City of London = London történelmi központja

¹⁷² helyesen: Geschäft (német) = üzlet

¹⁷³ smuggler (angol) = csempész

¹⁷⁴ A kéziratban: *Rotterdamban*, javítottuk. Rotterdam Hollandia második legnagyobb városa, Európa legforgalmasabb tengeri kikötője a XIX. század második felében.

Egy napot Rotterdamban töltöttünk. Onnét Ostendébe,¹⁷⁵ ahol fél napot; onnét Bruxellbe¹⁷⁶, ahol egy napot töltöttünk és innét Kölnbe,¹⁷⁷ ahol a rajnai gőzösre szálltunk. Reggel 6 óra és vasárnap volt, a gőzősön kevesen [utaztak], az I. helyen valami 6–8 utas volt velünk együtt. A reggelit a fődélzeten egy közös asztalra hozták, mert szép derült nap volt. Reggeli közt valami 3–4 utas egy társaságban evett. Reggeli után felkeltek, és az ő angol pipájukra gyújtottak, mert angolok voltak. Mi is felkeltünk. Béla szivarra, én pedig a hazulról hozott véghi [sic!] hosszúra vágott dohányomat egy kis rövid szárú csibukba tömve, jó bakonyi cserfa tutvát¹⁷⁸ reája, én is füstöltem az angolok felé menve, vagy sétálgatva. Azoknak az orrát az én tapló és régi dohányillat[om] megcsapta, egyre utánam sétáltak, elvenni azt a finom füstöt. Tudnivaló, hogy külföldön nem lehet olcsóbb szivart élvezni, mint 40–50-szereset¹⁷⁹ a mi pénzünk szerint. A dohányuk kutyának való. Így aztán ö[s]szeismerkedtünk.

– Beg pardon sir¹⁸⁰ – szóllalt meg egyik anglus –, kérem, micsoda dohányt tetszik szívni?

– Én csak magyar dohányt szívok.

– Ezután mit tetszett rátenni, hogy meggyulladjon?

– Hát az bakonyi cserfatapló!

– Aztán kérem, miféle pipa ez? Ez is magyar?

– Nem, ez török pipa.

– Aztán hol kapni ilyet?

– Otthon, Budapesten.

– Aztán, hogy egy ily pipa?

– Nem sok, valami 7 shilling angol értékben.

– Hát Ön hazamegy?

– Igen – mondtam.

– Nem lenne oly jó nekem ezt a pipát eladni? Szívességet tenne vele!

– Nekem eladó pipám nincs, de ha Önnek örömet tehetek, szívesen odaadom Önnek emléken.

¹⁷⁵ Oostende belgiumi kikötőváros.

¹⁷⁶ Bruxelles, Brüsszel: belgiumi nagyváros.

¹⁷⁷ Köln ma Berlin, Hamburg és München után Németország negyedik, Észak-Rajna-Vesztfália szövetségi tartomány legnagyobb városa. A város a Rajna mentén található, a kölni katolikus érsek székhelye. 1388-ban alapított egyeteme egyike Európa legrégebbi egyetemeinek.

¹⁷⁸ értsd: cserfa dudvát = taplót

¹⁷⁹ értsd: 40–50-szer drágábbat

¹⁸⁰ Beg pardon sir! (angol) = Bocsásson meg, uram!

– Azt én nem fogadhatom el, mert én angol vagyok!

– Én meg nem adom pénzért, mert én meg magyar vagyok!

Így ment ez végig az úton, mire egyszerre észre vesszük, hogy a hajó mielőtt Mainzra¹⁸¹ ér, előbb leteszi [az utasokat] a Rajna bal partján,¹⁸² azon utasok érdekében, kik Olaszországba vagy Frankfurtba utazhassanak. A hajó kimenetelét megközelítőleg [ismertem]. Megkérdeztem az angolt:

– No, most, ha tetszik, odaadom a pipámat, dohányomat és taplómat, de csak emlékből.

– No, hát isten neki, köszönettel veszem – és látogatójegyét¹⁸³ adja át, én viszont a magamét. Mire a hajó kikötött és az angolok kiszálltak. Még a parttól búcsút intettek. Bekiáltottak a hajóra, hogy ha Dublinba¹⁸⁴ megyek, okvetlen meglátogassam őket.

A hajó visszafordult, hogy Mainznál, mint a járat végpontjánál kikössön, ahol mind kiszálltunk. Megnéztem az ő jegyét. Kitűnt, hogy ezek dublini nagy posztócég tulajdonosai voltak. De én sohasem jutottam el Dublinba.

Mainzból aztán egyenesen hazautaztunk, ahol szeretteim örömmel vártak. Már én is örültem, hogy mind jól találtam a kedves Gyöngyikénkel együtt. Oly jól esett az a csendes, meleg, szeretetteljes kör, hogy szinte elfeledtem a majd hatheti vándorlást és az ezzel járó fáradságot.

Dolgaimat is rendben találtam. Amit hoztam, mindenkinek kiosztottam. A kis aranyos Gyöngyikémnek kis kacsóira és nyakára piros koral[l] gyöngyből karkötőt és nyakláncot. Luizámnak a kiállításon egy algiri arabtól vettem eredeti arab függőket, melltűt, és colliét¹⁸⁵ rózsafából faragva. Mindenkinek, még a cselédeknek és ismerőseinknek is hoztam valami emléket.

(folytatjuk)

¹⁸¹ helyesen: Mainzba; Mainz Rajna-balparti város, 1816-tól Hessen-Darmstadt tartományhoz tartozott, ma a Rajna-Pfalz szövetségi tartomány fővárosa és egyben legnagyobb városa. Egyetemi város, püspöki székhely. 1871-ben közel 61.000 lakosa volt.

¹⁸² Nyilván a hajó menetiránya szerint balról, ugyanis Frankfurt a Rajnától keletre van.

¹⁸³ értsd: névjegyét

¹⁸⁴ Dublin 1652 óta Írország fővárosa, az Ír-sziget keleti partján, az Ír-tengerbe torkolló Liffey folyó két partján fekszik.

¹⁸⁵ colliét, helyesen: collier-t (francia) = nyakláncot

RÖVIDÍTÉSEK

PK	= Pápai Közlöny
PL	= Pápai Lapok
VeML PL	= Veszprém Megyei Levéltár Pápai Levéltára

IRODALOM

- BÁN 1989 = BÁN Péter (szerk.): Magyar történelmi fogalomtár I–II. Bp., 1989.
- BENDA 1983 = Magyarország történeti kronológiája. I–IV. Főszerk.: Benda Kálmán. Bp., 1983.
- BONA 1987 = BONA Gábor: Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban. Bp., 1987.
- BONA 1988 = BONA Gábor: Kossuth lajos kapitányai. Bp., 1988.
- BONA 2000 = BONA Gábor: Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban. (Harmadik átdolgozott, javított kiadás). Bp., 2000.
- BOROVSKY 1904 = Pozsony vármegye, Pozsony sz. kir. város, Nagyszombat, Bazin, Modor és Szentgyörgy r. t. városok. Magyarország vármegyéi és városai. Szerk.: Borovszky Samu. H. n., é. n. [Budapest, 1904]
- FALLEBÜCHL 1994 = FALLEBÜCHL Zoltán: Magyarország főispánjai: Die Obergespane Ungarns 1526–1848. Bp., 1994.
- FÉNYES 1851 = FÉNYES Elek: Magyarország geographiai szótára, melyben minden város, falu és pusztá betűrendben körülményesen leíratik. I–IV. Pest, 1851.
- GAÁL 1987 = Életpályák – életművek. [A pápai pálos, majd bencés gimnázium alapításának 350. évfordulójára.] Válogatta, összeállította és sajtó alá rendezte Gaál Zoltán. Győr, 1987.
- GERŐ–SEDLIMAYR 1959 = GERŐ László–SEDLIMAYR János: Pápa. Bp., 1959. (Városképek – Műemlékek)
- H. SZABÓ 1998 = H. SZABÓ Lajos: Pápa város díszpolgárai a 19. században. Pápa, 1998.
- HELYSÉGNÉVTÁR 1996 = Magyarország történeti helységnévtára. Zala megye (1773–1808) I–II. Szerk.: Szaszkóné Sin Aranka, Breinerné Varga Ildikó. Bp., 1996.
- HORVÁTH–TÓTH 1936 = HORVÁTH Elek–TÓTH Endre: Pápa megyei város múltja, jelene és környéke. Pápa város ismertető leírása. Pápa, 1936.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből 2.)
- HUDI 2001 = Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Válogatta, szerkesztette, a tanulmányokat és a jegyzeteket írta: Hudi József. Pápa, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények forráskiadványai, Forrásközlések 2.)
- HUDI 2004 = HUDI József (szerk.): Hunkár Antal visszaemlékezése és iratai. Pápa, 2004. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések 6.)
- HUDI 2009 = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Szerk.: Lipták Dorottya. Bp., 2009. (Nemzeti Téka/Bibliotheca Nationalis Hungariae – Gondolat Kiadó)
- ILA–KOVACSICS 1964 = ILA Bálint–KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., 1964.

- KATONA 2008 = KATONA Csaba: Écsy László fürdőigazgató naplói 1850–1852, 1856. Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 38.)
- KENYERES 1981 = KENYERES Ágnes (szerk.): Magyar életrajzi lexikon. I–IV. 2. kiad. Bp., 1981–1984.
- KISS 1908 = KISS István: A pápai plébánia története. Veszprém, 1908.
- KOVACSICS–ILA 1988 = KOVACSICS József–ILA Bálint: Veszprém megye helytörténeti lexikona II. Bp., 1988.
- LICHTNECKERT 2008 = LICHTNECKERT András: Écsy László balatonfüredi fürdőigazgató naplója 1863–1892. Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai 41.)
- NÉMETH–SZABÓ 1989 = NÉMETH Adél–SZABÓ Lajos: Pápa. Bp., 1989. (Panoráma – Magyar városok)
- PÁLMÁNY 2002 = PÁLMÁNY Béla (szerk.): Az 1848–1849. évi első népképviselői országgyűlés almanachja. Bp., 2002.
- PETRIK 2010 = PETRIK Iván (szerk.): Memoriae commendamus – emlékezetül adjuk. Válogatás Pápa város történetének forrásaiból. Pápa, 2010. (A Pápai Levéltár kiadványai I.)
- PFEIFFER 1987 = PFEIFFER János: A Veszprémi Egyházmegye történeti névtára (1630–1950). Püspökei, kanonokjai, papjai. München, 1987. (Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae VIII.)
- SASHEGYI 1984 = SASHEGYI Oszkár (szerk.): Az abszolutizmuskori levéltár. Repertórium 1. kötet. Kézirat, Bp., 1984. (Magyar Országos Levéltár, Levéltári Leltárak 82.)
- SOMFAI 1994 = SOMFAI Balázs: Pápa mezőváros igazgatása 1848/49 után. Vázlat a város múlt századbeli ötvenes éveiről. Tanulmányok Pápa város történetéből a kezdetektől 1970-ig. Főszerk.: Kubinyi András. Pápa, 1994. 351–368.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914.
- TÓTH 2004 = TÓTH Béla: ...Emlékezzél meg az egész útról... [A pápai evangélikus gyülekezet és a veszprémi egyházmegye története]. Pápa, 2004.
- UJVÁRI 1929 = UJVÁRI Péter (szerk.): Magyar zsidó lexikon. Bp., 1929.
- ÜRMÖS 2006 = ÜRMÖS Lóránt: Elfelejtett zeneszerzőnk, Szabadi Frank Ignác élete 1824–1897. Pápa, 2006.
- VARGA 1988 = VARGA Béla (főszerk.): Veszprém megyei életrajzi lexikon. Veszprém, 1988.